Fontos döntések

– párválasztás és családalapítás külhonban

Szerkesztette: Vita Emese

Fontos döntések

– párválasztás és családalapítás külhonban

A kutatást a Nemzetpolitikai Kutatóintézet és a KINCS készítette a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárságának felkérésére a Külhoni Magyar Családok Éve Program keretében.

Kiadó: **Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.**
1016 Budapest, Gellérthegy utca 30–32.
Vezérigazgató: ***Erdélyi Rudolf Zalán***
Felelős Kiadó a Zrt. vezérigazgatója

A kiadványt szerkesztette: ***Vita Emese***

A kiadványban felhasznált kutatási jelentések elkészítésében közreműködtek:
Farkas Péter, Papházi Tibor, Székely András, Kopp Mária a Népesedésért és Családokért Intézet, Budapest
Illyés Gergely, Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest
Kiss Tamás, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár
Kovály Katalin, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest
Rákóczi Krisztián, Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest
Vita Emese, Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest

Borítóterv: ***Somodi András***
Térképek: ***Tátrai Patrik,*** MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest

Fotók: **www.pixabay.com**

ISBN 978-615-81432-4-0

Copyright: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.
Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a kiadvány bővített, illetve rövidített változata kiadásának jogát. A kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül sem a teljes mű, sem annak része semmiféle formában nem sokszorosítható.

Fontos döntések

– párválasztás és családalapítás külhonban

Jelentés a Külhoni Magyar Családok Éve Program keretében végzett kutatásról

Szerkesztette: ***Vita Emese***

Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.
Budapest, 2020

Tartalom

Előszó ... 2

1. Demográfiai körkép ... 6
   - Demográfiai és etno-kulturális reprodukció a Kárpát-medencében ... 9
   - A termékenység nemzetiségi különbségei ... 13
2. Párkapcsolatok, családtervezés és gyermekvállalás ... 20
   - A családi állapot szerinti összetétel és a párkapcsolatok típusai ... 22
   - Családnagyság és gyermekszám ... 33
   - A gyermekvállalás időzítése ... 38
     - Meddig vállalnának gyereket a határon túli magyarok? ... 43
   - A gyermekvállalás és az iskolai végzettség kapcsolata ... 45
   - A gyermekvállalással kapcsolatos szándékok és elképzelések ... 47
3. Vegyes házasságok a statisztikai adatok tükrében ... 52
   - A vegyes házasságok aránya ... 54
   - Az etnikai exogámia ... 59
   - A vegyes családokon belüli etnikai szocializáció és asszimilációs veszteség/nyereség ... 65
4. Házassági heterogámia – az interjús kutatás eredményei alapján ... 72
   - A vegyes házassággal szembeni attitűdök: többségi „tolerancia” ... 78
   - A magyarok többségképe, intézményes párhuzamosság és határfenntartó gyakorlatok ... 81
   - Etnikai jegyek: választási kényszer és a vegyes kapcsolatok útfüggése ... 89
   - A vegyes családokon belüli nyelvhasználat ... 93
   - Iskolaválasztás ... 101

Összefoglaló ... 106

Források ... 111

Előszó

Előszó

A család az etnikai identitás elsődleges szocializációs közege, egyben a nemzeti reprodukció alapja. A 2018–2022 közötti kormányzati célkitűzések mentén a nemzetpolitika egyik kiemelt célterülete a külhoni magyar családok identitásának, gazdasági helyzetének, az őket körülvevő intézményrendszernek a megerősítése. Ehhez a célrendszerhez kapcsolódva, a Nemzetpolitikai Államtitkárság felkérésére, 2018 folyamán a Nemzetpolitikai Kutatóintézet és a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért egy nagy kiterjedésű kutatásban vizsgálta a külhoni magyarok demográfiai helyzetét, a vegyes házasságok alakulását, a családalapítással, gyerekvállalással kapcsolatos attitűdöket és a külhonba kiterjesztett családtámogatások ismertségét.

E széleskörű kutatási tematika empirikus alapját a 2018 folyamán elindított kérdőíves és interjús terepkutatás, továbbá népességstatisztikai másodelemzések képezik. A demográfiai adatgyűjtés mellett összesen 2600 személyt kérdeztünk meg papíralapú kérdőívvel a négy nagyobb határon túli régióban (Erdélyben, Felvidéken, Kárpátalján és a Vajdaságban). E mellett 79 interjút készítettünk, elsősorban olyan személyekkel, akik vegyes házasságban élnek (magyar–többségi nemzethez tartozó) és kiskorú gyereket nevelnek a családban.

Kiadványunk a Kárpát-medencében élő magyarok családszociológiai szempontból fontos életeseményeit, magatartását és attitűdjeit ismerteti az érdeklődő olvasókkal a legfrissebb adatok alapján.

A kiadvány összeállításakor törekedtünk arra, hogy a kutatásban érintett valamennyi témakört lefedjük, ugyanakkor a kutatásismertető, -népszerűsítő célt szem előtt tartva, négy fő téma köré építettük fel az anyagot: a demográfiai trendek alakulásánál elsősorban a termékenységi mutatókkal foglalkozunk, külön fejezetben tárgyaljuk a párkapcsolati helyzetet és a gyermekvállalással kapcsolatos magatartást. A vegyes házasságok témakörét egyrészt a statisztikai adatok, másrészt a vegyes kapcsolatban élők szempontjából, kvalitatív megközelítésből is bemutatjuk, egy külön alfejezetben foglalkozunk a vegyes családokon belüli etnikai, nyelvi szocializáció kérdéskörével. A kutatás során gyűjtött adatok elmélyültebb és részletesebb tudományos elemzések kivitelezésére szintén lehetőséget adnak, amit a közeljövőben tervezünk megvalósítani.

Kutatásunk nem jöhetett volna létre a vizsgált célpopuláció együttműködése nélkül, akik az érzékeny kérdések esetében is megosztották velünk véleményüket, amiért ezúton is köszönettel tartozunk. Köszönet továbbá azoknak a magyarországi és határon túli szakembereknek, kollégáknak akik hozzáértésükkel és szakmai tudásukkal támogatták a kutatás megvalósulását, az eredményeket összegző elemzések elkészülését.

Vita Emese
kutatásért felelős szerkesztő
Nemzetpolitikai Kutatóintézet

Demográfiai körkép

Demográfiai és etno-kulturális reprodukció a Kárpát-medencében

Az összehasonlító demográfiai elemzés fókuszát a családalapításban, gyermekvállalásban megmutatkozó etnikai különbségek, illetve a vegyes házasságok jelensége képezte. A két témát az etno-kulturális reprodukció fogalma, illetve az etno-kulturális és demográfiai értelemben vett reprodukció közötti fogalmi különbségtétel kapcsolja össze.

Az etno-kulturális reprodukció fogalma már több évtizede a Kárpát-medencei magyarságra összpontosító vizsgálatok középpontjában áll. Varga E. Árpád[1] **abból a problémából indult ki**, **hogy egy nemzetiségi ismérvek alapján meghatározott népesség változását nem tudjuk pusztán a természetes népmozgalmi**, **illetve migrációs egyenlegen keresztül leírni, hanem az asszimilációs folyamatokkal is számolnunk kell.** A későbbi vizsgálatok az asszimilációnak egy operacionális, a demográfusok számára jól használható meghatározását adták, amelynek központi eleme a demográfiai, illetve az etno-kulturális értelemben vett reprodukció közötti különbségtevés.[2]

A generációs reprodukció minden egyes népesség esetében elsősorban a gyermekvállalás/termékenység függvénye.[3] **Amennyiben a teljes termékenységi arányszám 2,1 gyermek alatti, nem valósul meg az adott népesség egyszerű újratermelése,** vagyis a hosszú távon változatlan népességszám, illetve népességstruktúra fenntartásához „külső forrásokra" van szükség (ami fakadhat a bevándorlásból, illetve etnikai kritériumok által meghatározott népesség esetében az asszimilációs nyereségből). Kisebbségi népesség esetében ez az etno-kulturális értelemben vett reprodukció kérdéskörével egészül ki. **Kisebbségi népességek esetében** ugyanis **nem csupán az a kérdés, hogy a családok átlagosan hány gyermeket vállalnak, hanem az is, hogy a megszülető gyermekeknek milyen mértékben sikerül majd a kisebbségi csoportra jellemző identitást, illetve sajátos kulturális jegyeket átadni.**

---

1 Varga E. Árpád: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán. ***Regio,*** 2002.13. 171–205.

2 Szilágyi N. Sándor: Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról, különös tekintettel az asszimilációra. ***Magyar Kisebbség*** 2002. 7, 4.; Szilágyi N. Sándor: Az asszimiláció hatása a népesedési folyamatokra. In: Kiss Tamás (szerk.): ***Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben***. Kolozsvár: Kriterion – RMDSZ Ügyvezető Elnökség: Kolozsvár, (2004), 157–235.; Gyurgyík László: ***Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében***. Pozsony: Kalligram: Pozsony, 2004.

3 E mellett természetesen a (gyermek és fiatalkori) halandóság is befolyásolja a reprodukciót, illetve egy területi ismérvek alapján meghatározott népesség esetében a migrációs mozgásokat is figyelembe kell venni. Ez utóbbi téma azonban nem (illetve csak érintőlegesen) képezte kutatásunk témáját.

Amennyiben ez csak korlátozottan sikerül, akkor inter-generációs asszimilációs veszteségről beszélhetünk.

A hosszú távú etno-kulturális reprodukció természetesen igen sok tényező függvénye. Egyrészről a vonatkozó vizsgálatok rámutattak, hogy **a nemzetállamok intézményes berendezkedése** egy aszimmetrikus viszonyt hoz létre és az asszimiláció pedig végső soron ennek a hatalmi aszimmetriának a következménye. **Másrészről a kisebbségi intézmények sűrű hálója (amely adott esetben egyfajta etnikai párhuzamosságot tarthat fenn)** védelmet nyújthat az asszimilációs nyomással szemben.[4]

A vizsgálatunk statisztikai eszközökkel operáló komponense a kérdés demográfia által megragadható aspektusaival foglalkozott. Ebből a szempontból pedig elmondható, hogy az asszimiláció elsődleges csatornáját a vegyes házasságok jelentik, amennyiben ezeken belül az etnikai szocializáció kiegyenlítetlen modelljei működnek.

Vizsgálatunk tehát a kisebbségi népességek generációs újratermelésének különböző aspektusait vizsgálta, kezdve a házasságkötéstől és a női termékenységtől a párválasztás során érvényesülő etnikai szelekcióig és a vegyes családokon belül működő szocializációs modellekig.

A vizsgálat során kimondott cél volt, hogy új összefüggéseket tárjunk fel, és még ki nem aknázott adatforrásokra építsünk. Ennek jegyében **Románia, Szlovákia és Szerbia esetében eddig nem elemzett népszámlálási és népmozgalmi adatokat szereztünk be, míg Ukrajna esetében a 2001-es népszámlálási adatokat a Summa 2017 vizsgálatra építő elemzéssel egészítettük ki.**[5] Az alábbi összefoglalónkban a termékenység nemzetiségi különbségeire, a vegyes házasságokra és az ebből adódó asszimilációs veszteségre térünk ki.

4 Lásd Kiss Tamás – Székely István Gergő – Toró Tibor – Bárdi Nándor – Horváth István (ed.): ***Unequal Accommodation of Minority Rights. Hungarians in Transylvania***. Cham, Switzerlan: Palgrave Macmillan, 2018.

5 Lásd: Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Erőss Ágnes: A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. ***Kisebbségi Szemle***, 2018. 5, 3. 7–31.

A termékenység nemzetiségi különbségei

A korábbi vizsgálatok a termékenység nemzetiségi különbségeit általában tranzverzális (naptári éves) mutatókra támaszkodva próbálták meghatározni.[6] Ez az eljárás azonban jelentős mértékű torzítást okozhat, mivel a termékenységi mutatók (GFR,[7] TFR[8]) kiszámításakor két különböző adatforrást használunk, nevezetesen, népszámlálási adatokat a termékeny korú nők, és népmozgalmi adatokat a születésszámok meghatározásában. A kétféle adatsor nemzetiségi bevallásai között jelentős mértékű lehet az inkonzisztencia. E mellett a vegyes házasságban született gyermekek nemzetiségi regisztrációját eleve az asszimilációs veszteség/nyereség mutatójának (is) kell tekintenünk, így módszertani szempontból hiba a termékenység nemzetiségi különbségeit egy ezt (is) tartalmazó mutatóra építve vizsgálni. A fenti érvek alapján úgy döntöttünk, hogy **kutatásunkban a gyermekvállalás nemzetiségi különbségeit elsősorban a népszámlálásokra támaszkodva vizsgáljuk meg, amelyek a 15 év fölötti nők esetében rákérdezneka megvalósított (illetve a 49 év fölöttieknél a befejezett) termékenységre.**

Románia esetében az 1977-es, 1992-es, 2002-es és 2011-es, Szlovákia esetében az 1991-es, 2001-es és 2011-es népszámlálások adatbázisaiból dolgoztunk. Ukrajna esetében az utolsó, 2001-es népszámlálás adatbázisa volt elérhető, míg Szerbia esetében csupán aggregát adatokat tudtunk beszerezni a 2011-es állapot vonatkozásában.

Az alábbi ábrák a megvalósított és befejezett termékenység 2001-es és 2011-es különbségeit mutatják be az egyes magyar népességek között, illetve többség-kisebbség viszonylatban.

6 Lásd Gyurgyík László – Kiss Tamás: ***Párhuzamok és különbségek. A második világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése***. Budapest: EÖKIK 2010; Kiss Tamás – Barna Gergő: ***Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében***. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Kolozsvár, 2011.; Badis Róbert: ***Demográfiai folyamatok és etno-kulturális reprodukció vizsgálata a vajdasági magyarok körében***. Identitás Kisebbségkutató Műhely: Zenta, 2017.

7 Az általános termékenységi arányszám (GFR) értékét megkapjuk, ha az élveszületések számát elosztjuk a termékeny korú nők számával.

8 A teljes termékenységi arányszám (TFR) a korspecifikus termékenységi arányszámok összege. Amennyiben nincsenek korspecifikus termékenységi arányszámaink, akkor a TFR = 35 × GFR képelt alapján is becsülhetjük a teljes termékenységi arányszám értékét.

1. ábra: A befejezett és megvalósított termékenység nemzetiségi különbségei Erdélyben, Kárpátalján és Felvidéken 2001-ben

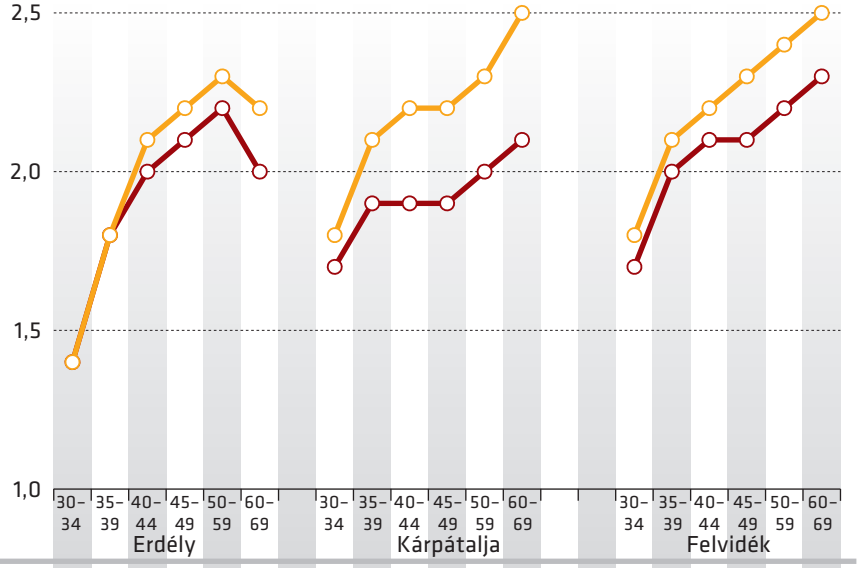

	Erdély 30–34	35–39	40–44	45–49	50–59	60–69	Kárpátalja 30–34	35–39	40–44	45–49	50–59	60–69	Felvidék 30–34	35–39	40–44	45–49	50–59	60–69
Többségi	1,4	1,8	2,1	2,2	2,3	2,2	1,8	2,1	2,2	2,2	2,3	2,5	1,8	2,1	2,2	2,3	2,4	2,5
Magyar	1,4	1,8	2,0	2,1	2,2	2,0	1,7	1,9	1,9	1,9	2,0	2,1	1,7	2,0	2,1	2,1	2,2	2,3

Forrás: **Minnesota Population Center.** *Integrated Public Use Microdata Series, International: Version 7.1* **Ukraine 2001; Romania 2002. Minneapolis, MN: IPUMS, 2018.** https://doi.org/10.18128/D020.V7.1**; Infostat Slovakia**

2. ábra: A befejezett és megvalósított termékenység nemzetiségi különbségei a kisebbségi magyar népességek között 2001-ben

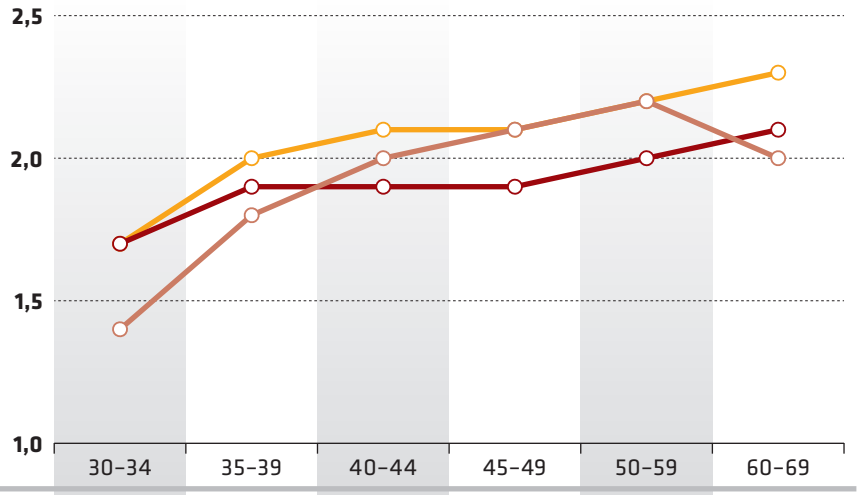

	30–34	35–39	40–44	45–49	50–59	60–69
Erdély	1,4	1,8	2,0	2,1	2,2	2,0
Kárpátalja	1,7	1,9	1,9	1,9	20	2,1
Felvidék	1,7	2,0	2,1	2,1	2,2	2,3

Forrás: **Minnesota Population Center.** *Integrated Public Use Microdata Series, International: Version 7.1* **Ukraine 2001; Romania 2002. Minneapolis, MN: IPUMS, 2018.** https://doi.org/10.18128/D020.V7.1**; Infostat Slovakia**

3. ábra: A befejezett és megvalósított termékenység nemzetiségi különbségei Erdélyben, Vajdaságban és Felvidéken 2011-ben

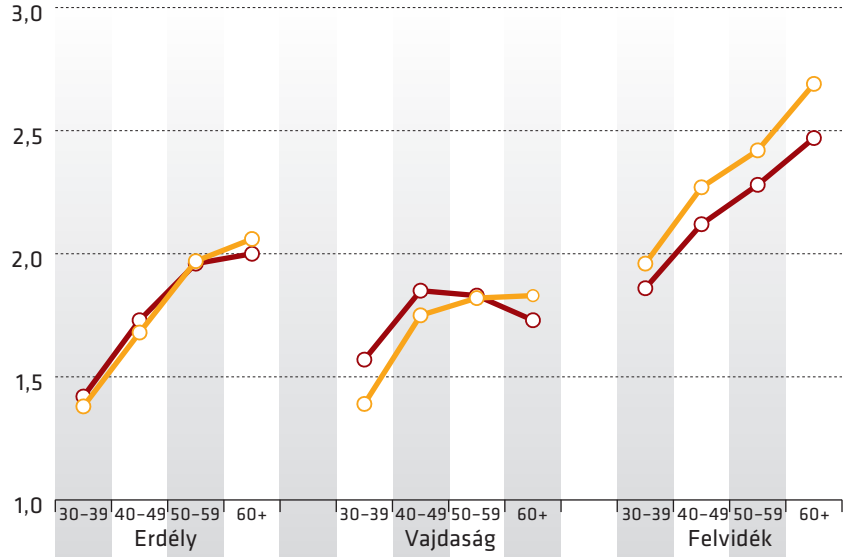

	Erdély 30–39	Erdély 40–49	Erdély 50–59	Erdély 60+	Vajdaság 30–39	Vajdaság 40–49	Vajdaság 50–59	Vajdaság 60+	Felvidék 30–39	Felvidék 40–49	Felvidék 50–59	Felvidék 60+
Többségi	1,38	1,68	1,97	2,06	1,39	1,75	1,82	1,83	1,96	2,27	2,42	2,69
Magyar	1,42	1,73	1,96	2,0	1,57	1,85	1,83	1,73	1,86	2,12	2,28	2,47

Forrás: **Minnesota Population Center.** *Integrated Public Use Microdata Series, International: Version 7.1* **Romania 2011. Minneapolis, MN: IPUMS, 2018.** https://doi.org/10.18128/D020.V7.1**; Infostat Slovakia, Statistical Office of Republic of Serbia**

4. ábra: A befejezett és megvalósított termékenység nemzetiségi különbségei a kisebbségi magyar népességek között 2011-ben

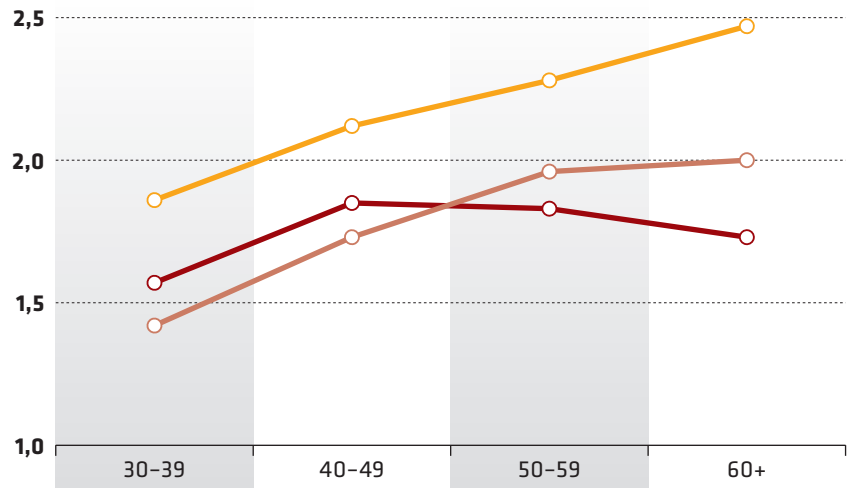

	30–39	40–49	50–59	60+
Erdély	1,42	1,73	1,96	2,0
Vajdaság	1,57	1,85	1,83	1,73
Felvidék	1,86	2,12	2,28	2,47

Forrás: **Minnesota Population Center.** *Integrated Public Use Microdata Series, International: Version 7.1* **Romania 2011. Minneapolis, MN: IPUMS, 2018.** https://doi.org/10.18128/D020.V7.1**; Infostat Slovakia, Statistical Office of Republic of Serbia**

A termékenységi magatartás vonatkozásában az alábbiakban lehet összefoglalni vizsgálatunk legfőbb következtetéseit:

1. Az egyes népszámlálásokat vizsgálva, illetve a különböző korúakat összehasonlítva **mind a négy kisebbségi magyar közösség esetében megfigyelhető a megvalósított és befejezett termékenység csökkenése**. Ez alól **a vajdasági magyarok tekinthetők részleges kivételnek**, **ahol** azonban a befejezett termékenység már **az 1951 előtt született nők** (2011-ben a 60 év fölöttiek) **esetében is jóval az egyszerű reprodukcióhoz szükséges szint alatt volt**.
2. Tágabb összehasonlító perspektívában **a többség és a kisebbségi magyar közösségek termékenységi magatartása nem különbözik radikálisan**. Ez akkor válik világossá, ha olyan társadalmi szempontból marginalizált(abb) kisebbségi népességek termékenységi magatartását is megvizsgáljuk, mint például a kelet-európai romák.
3. **Miközben a magyar kisebbségek és a többségi népességek termékenységi magatartása között a különbség nem radikális**, az elemzés azt is kimutatta, hogy **a nemzetiségi hovatartozás szignifikáns módon hat a gyermekvállalásra**. **Jellemző** tendencia, **hogy a magyarok termékenysége a többségi népesség alatt maradt**, azonban **az is jellemző, hogy ezek a különbségek időben csökkentek, vagy akár meg is fordultak.**
4. **Az iskolai végzettség, illetve a (falusi-városi) lakhely még mindig a termékenységi magatartás legfontosabb meghatározói.** A magasabban iskolázott és városi népesség megvalósított és befejezett termékenysége tendenciaszerűen alacsonyabb mind a három területen. A falu-város és az iskolai végzettség szerinti különbségek jóval nagyobbak, mint a nemzetiség szerintiek. Ebből az is következik, hogy **a magyar népesség településtípus és iskolai végzettség szerinti megoszlásai is nagyban befolyásolják a termékenységi különbségeket.** A magyarok – (relatíve) marginális helyzete alapján – termékenységének magasabbnak kellene lennie a többséginél (miközben nem az).

Így Erdélyben a 2011-es népszámlálás szerint az 1961 után születettek nők esetében a termékenység kis mértékben magasabb a magyarok, mint a románok esetében. Vajdaságban szintén a 2011-es népszámlálás szerint ugyancsak az 1961 után születetteknél a különbségek markánsabbak. Itt egyértelműen kijelenthető, hogy a magyar nők termékenysége immár magasabb, mint a szerbeké. Kárpátalja és Szlovákia esetében a többségi népesség termékenysége egyértelműen magasabb, azonban a különbségek itt is csökkennek.

5. A négy kisebbségi magyar közösség közül egyértelműen a szlovákiai magyarok termékenysége a legmagasabb. Esetükben, az 1971 előtt született generációknál ez az érték még meghaladta az egyszerű reprodukcióhoz szükséges szintet. Érdekes kérdés, hogy ez a tendencia a születésszámokban (népmozgalmi adatokban bejegyzett magyar gyermekek száma) nem tükröződik (lásd 5. ábra). Ennek oka minden bizonnyal a vegyes házasságokban keletkező asszimilációs veszteség.

5. ábra: A nyers születési arányszámok alakulása az erdélyi, felvidéki és vajdasági magyarok esetében

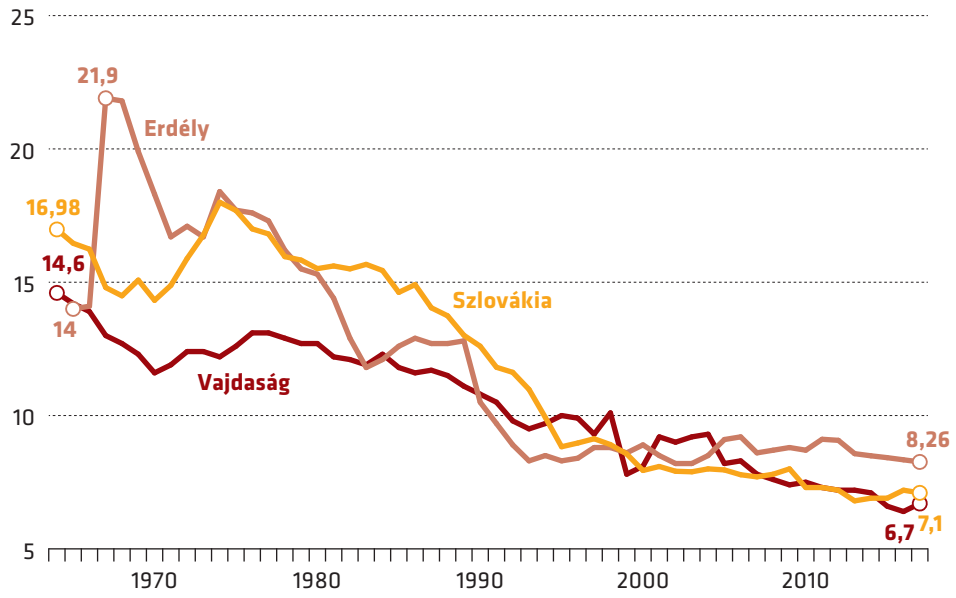

Forrás: A szlovák, szerb és román statisztikai hivataloktól beszerzett népmozgalmi adatok

Párkapcsolatok, családtervezés és gyermekvállalás

A családi állapot szerinti összetétel és a párkapcsolatok típusai

A családalapítás kulcseseményeire fókuszáló kutatás kérdőíves részeként feltérképeztük, hogy a párkapcsolati magatartás terén milyen jellemző mintázatok mutatkoznak a felvidéki, erdélyi, kárpátaljai és vajdasági magyarok körében. A párkapcsolati viselkedéshez köthető **legfontosabb változások a házasságkötés időpontjának és a gyerekvállalási életkor kitolódásának szintjén figyelhetők meg.** Az elmúlt évtizedben e téren tapasztalható további lényeges változást az együttélési formák pluralizálódása jelentette, hiszen a házasság mellett többek között **a házasságon kívüli kapcsolatok és az egyszülős családok társadalmon belüli, egymáshoz viszonyított arányai is változtak**. A párkapcsolatok és a családi állás eme sokszínűségének köszönhetően egy-egy társadalom népességének párkapcsolati összetételét több módon érdemes körbejárni. A népesség ***hivatalos családi állapot*** szerinti összetételéről a népszámlálási adatok nyújtanak információt. A kutatás során ezeket az információkat egy kérdőíves vizsgálatból származó adatokkal egészítettük ki, hogy komplexebb helyzetképet kapjunk a népesség ***tényleges családi,*** *párkapcsolati helyzet*éről.

Családi állapot: A családi helyzet jogi (de jure) megközelítése, amelyet alapvetően a házasságkötési, válási szokások, illetve a megözvegyülések alakítanak. A családi állapot hivatalos értelemben azt jelzi, hogy egy adott személy egyedülálló (ennek nemek szerinti alesetei a nőtlen és hajadon), házas, elvált vagy özvegy.

A családi állás tényleges (de facto) megközelítése a hivatalos család állapot egyéb kategóriákkal való kiegészülése, pontosítása, a hivatalos statisztikai regisztrációkon kívül eső élethelyzetek megragadása érdekében. Ide tartoznak például a házasságon kívüli, alternatív párkapcsolatok, amelyekre kérdőíves kutatások alkalmával is rendszerint rákérdeznek.

Egy társadalom családi állapot, kor és nem szerinti összetétele a társadalmi struktúra legalapvetőbb és legfontosabb jellegzetességei közé tartoznak. A termékenység egyéb jellemzői mellett olyan lényegi elemei a társadalomnak, **amelyek egyrészt jelentősen befolyásolják a születési arányszámokat, másrészt a jelenlegi és jövőbeli reprodukciós magatartást is alakítják.** Ugyan a rendszerváltást követően Kelet-Európa-szerte általános trend a házasságon kívül született gyermekek arányának a növekedése, **a házasságon alapuló család** még ma is **a gyermekvállalás legfontosabb közege a határon túli magyarok lakta szomszédos területeken**. Mindezek következtében nem lényegtelen, hogy a termékeny korú népesség hogyan oszlik meg családi állapot szerint, illetve, hogy milyen etnikai különbségek vannak ebben a tekintetben. A családi állapot szerinti megoszlás vonatkozásában elsősorban a népszámlálási adatokra tudunk támaszkodni: Kárpátalján 2001-es, Erdély, Felvidék és Vajdaság esetében 2011-es adataink vannak, Magyarországról a legutóbbi népszámlálási adatok mellet a 2016-os mikrocenzus során gyűjtött adatok állnak rendelkezésre.

A külhoni magyarok **családi állapot szerinti** megoszlásának **különbség**ei **jelentősebb**ek **az egyes területek között, mint nemzetiségi tekintetben**. A magyarok és a többségi nemzethez tartozók között az egyes országokon belül tehát nagyon hasonló tendenciák vannak, például a házasságban élő népesség vonatkozásában. A külhoni területeket összehasonlítva **a házasságban élők aránya Felvidéken és Vajdaságban a legalacsonyabb, Kárpátalján a legmagasabb**, akár a nőket, akár a férfiakat tekintjük. A különbségek elvileg két okra vezethetők vissza, a házasságon kívül maradók eltérő arányára, illetve a(z) (első) házasságra lépés eltérő időzítésére.

A mikrocenzust, vagy másképpen „kis népszámlálást" a magyarországi háztartások 10%-os mintáján hajtották végre 2016-ban, a Központi Statisztikai Hivatal irányításával. Az adatfelvétel országosan mintegy 440 ezer háztartásra terjedt ki, azzal a céllal, hogy információt gyűjtsenek a magyar társadalom aktuális jellemzőiről.

Magyarországon a hasonló korúak (18–49 évesek) családi állapot szerinti megoszlása a felvidéki trendekkel mutat leginkább hasonlóságot. Ezekben az országokban az egyedülálló aktív korúak aránya relatív magas, 50 százalék körüli, a válások gyakoribbak, mint Erdélyben/Romániában vagy Kárpátalján/Ukrajnában, és ezzel együtt kevesebben élnek házasságban. A 2011-es népszámlás vagy a 2016-os mikrocenzus[1] idején felvett adatok alapján, régiós összehasonlításban, Magyarországon alacsonyabb a házasságban élők aránya, mint a szomszédos magyarlakta régiókban. Ezt a képet árnyalja, ha a hivatalos családi állapot szerinti megoszlások mellett megvizsgáljuk, hogy ezen túlmenően, a gyakorlatban miként alakul népesség párkapcsolati helyzete.

1 Bővebben lásd: Murinkó – Rohr 2018: 10–12.

1–4. ábra: A 18–49 éves népesség családi állapot szerinti megoszlása Erdélyben, Felvidéken, Vajdaságban és Kárpátalján (%)

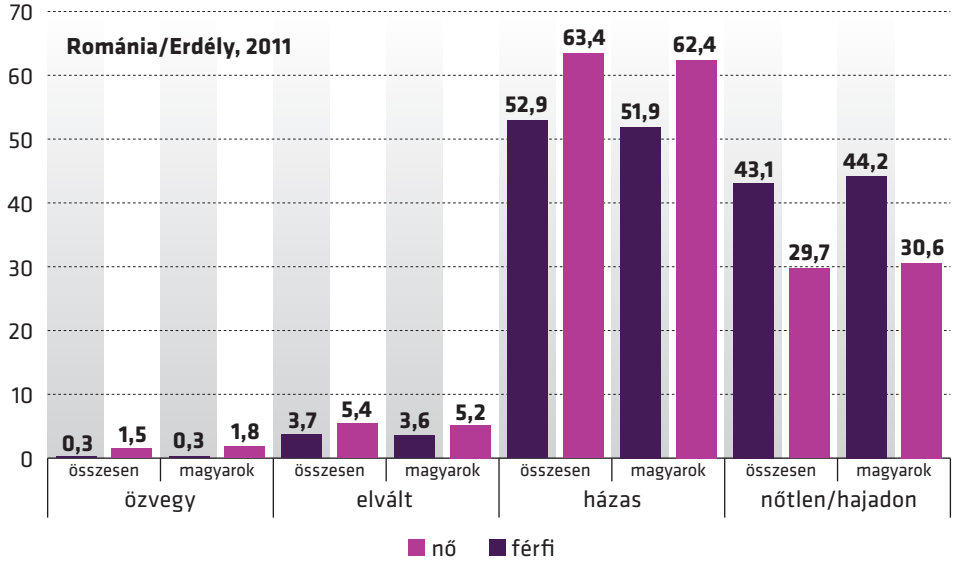

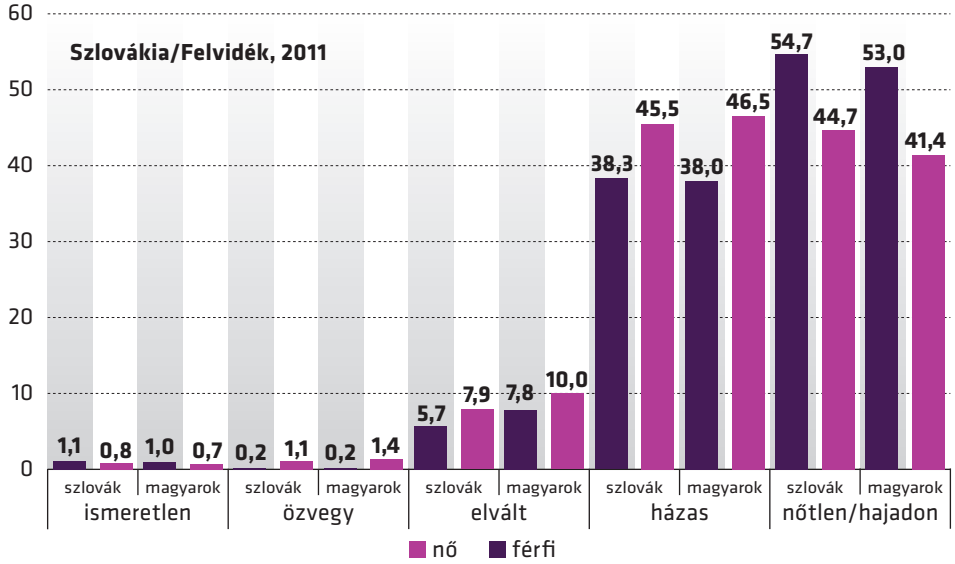

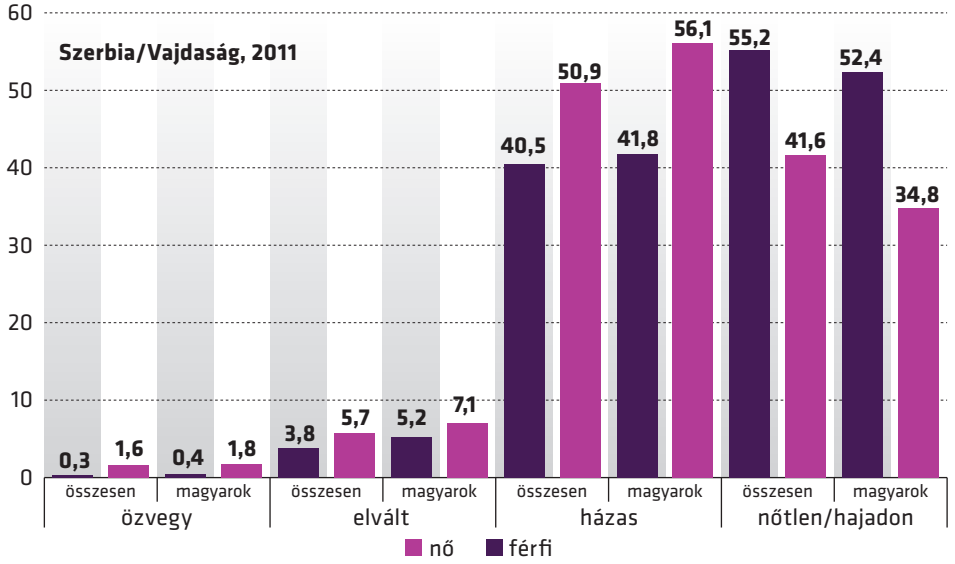

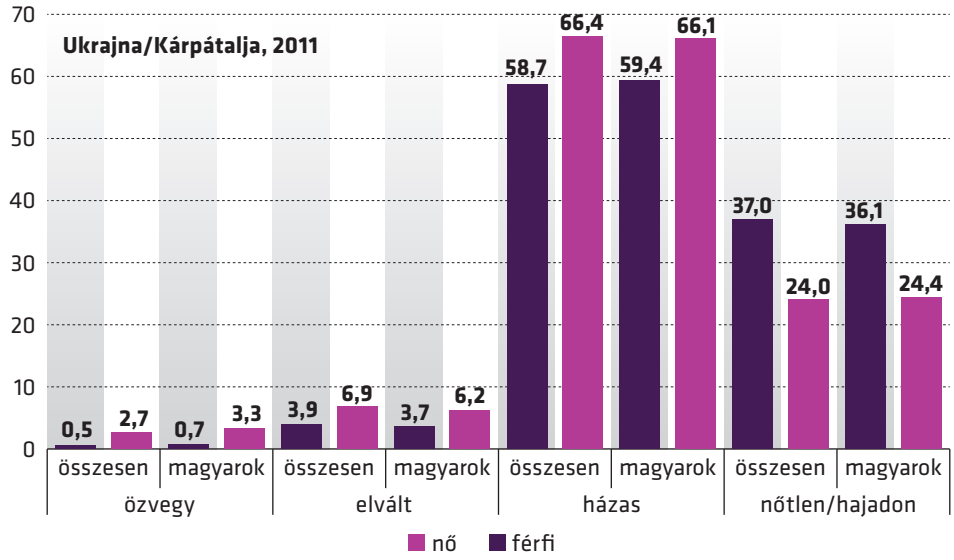

Forrás: Népszámlálási adatok – Románia, 2011

5. ábra: A 18–49 éves népesség családi állapot szerinti megoszlása Magyarországon (%)

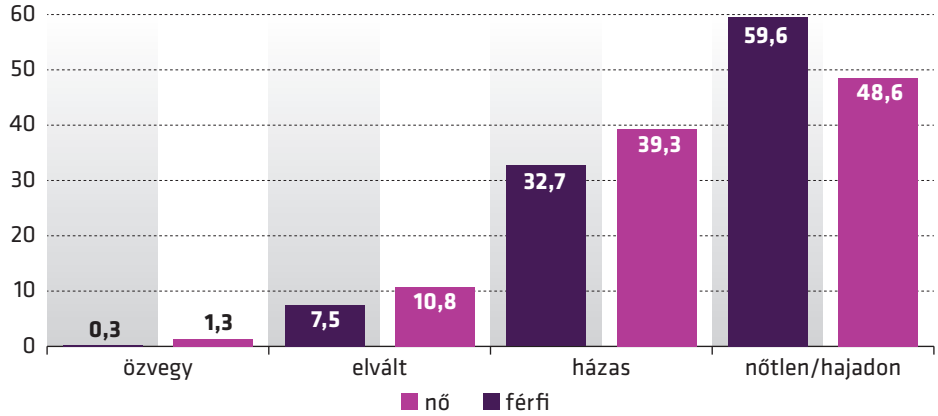

Forrás: Népszámlálási adatok – Magyarország, 2011

A hivatalos családi állapot szerinti strukturáltság alapján nem lehet elég pontosan leírni a népesség tényleges párkapcsolati helyzetét, hiszen ebben a felosztásban nem jelennek meg például az élettársi kapcsolatban élők. A KSH adatai szerint **Magyarországon az ezredforduló óta növekedett az egyedülálló népesség részaránya** a 15 év fölöttiek körében. **A** tendencia mögötti **főbb magyarázó tényezők**, hogy **az első házasságok egyre későbbi életkorban köttetnek**, **elterjedt az élettársi együttélés**, nem csak mint a házasságot megelőző kapcsolat, hanem mint a hosszú távú együttélés egyik formája. A házasságon kívüli együttélések a rendszerváltást követő évtizedekben nagy ütemben növekedtek mind a férfiak, mind a nők körében. 1990-ben a magyarországiak 3 százaléka élt élettársi kapcsolatban, az ezredforduló környékén a termékeny korú népesség 9 százaléka, tíz évvel később, 2011-ben pedig már 14 százalékuk.

6. ábra: Az élettársi kapcsolatban élő 15–49 éves népesség nemek szerint, 1990 és 2011 között, Magyarország (%)

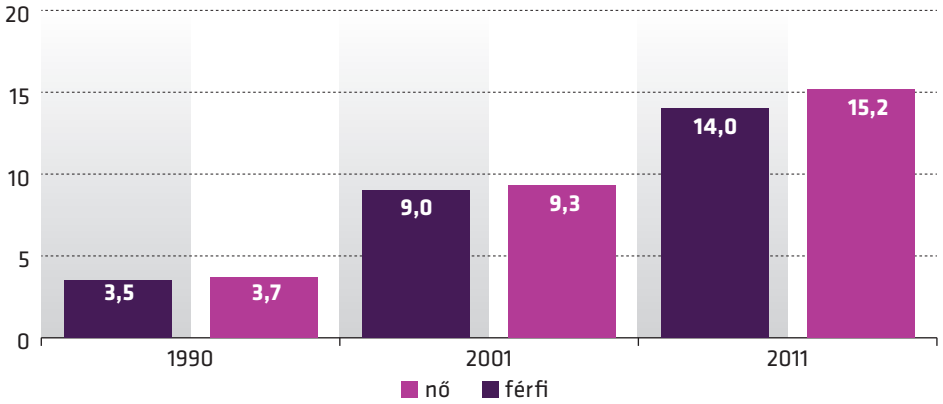

Forrás: KSH népszámlálási adatok 1990, 2001, 2011

Ahhoz, hogy jobban megértsük az élettársi kapcsolatok működését, érdemes megvizsgálni, hogy azok, akik gyakorlatilag élettársi viszonyban élnek, hivatalosan milyen családi státuszúak, érdekes felvetés továbbá, hogy hogyan változott mindez időben. E kérdésben Magyarországról van a legteljesebb képünk, így vissza tudunk tekinteni egészen a rendszerváltás utáni évekig. A kilencvenes évek elején az anyaországi élettársi kapcsolatban élők zömét elsősorban az elváltak és az egyedülállók adták. E mellett ebben az időszakban házasok és özvegyek is nagyobb arányban éltek élettársi viszonyban, mint 2001-ben vagy akár 2011-ben Magyarországon. A legszembetűnőbb változás mégis az, hogy a kilencvenes évektől az egyedülállók körében kezdett el számottevően növekedni a párkapcsolatukat élettársi közösségben élők számaránya.

Ebben a vonatkozásban a külhoni magyarokról csak a kérdőíves adatfelvételből származó információink vannak, amelyek a 2018. évi állapotadatokat tükrözik. A kérdezéskor elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy a hivatalosan egyedülálló státuszúak milyen párkapcsolati alternatívákkal élnek külhonban. Az előzőekben láthattuk, hogy Kárpátalján és Erdélyben a 18–49 év közötti egyedülálló népesség aránya alacsonyabb, mint a másik két határon túli nagyrégióban, vagy akár Magyarországon. Az előző két terület a párkapcsolati viselkedés szempontjából tradicionálisabb beállítódást mutat, az ott élők fiatalabb életkorban kötnek házasságot, illetve nagyobb arányban élnek házas kapcsolatban. Jellemzően nemcsak a magyarokra, hanem a többségi nemzetre is érvényes ez a magatartás. A kérdőíves mintában szereplő **egyedülállók legnagyobb csoportját azok a fiatalok adják, akik még nem létesítettek stabil párkapcsolatot, tehát gyakorlatilag is egyedül élnek**. Arányuk összességében jelentős, 50 százalék fölötti a felvidéki térséget kivéve, de ott is közelíti ezt az értéket. Párkapcsolati szempontból az élettársi kapcsolatban élők egy jelentősebb csoportot alkotnak Erdélyben és Felvidéken, a Kárpátalján élő magyarok körében kevésbé jellemző ez a kapcsolati forma, amelyben a felek tartósan együtt élnek anélkül, hogy kapcsolatukat intézményesítenék.

7. ábra: Az élettársi kapcsolatban élő 15–49 éves magyarországi népesség családi állapot és nemek szerint, 1990, 2001 és 2011-ben (%)

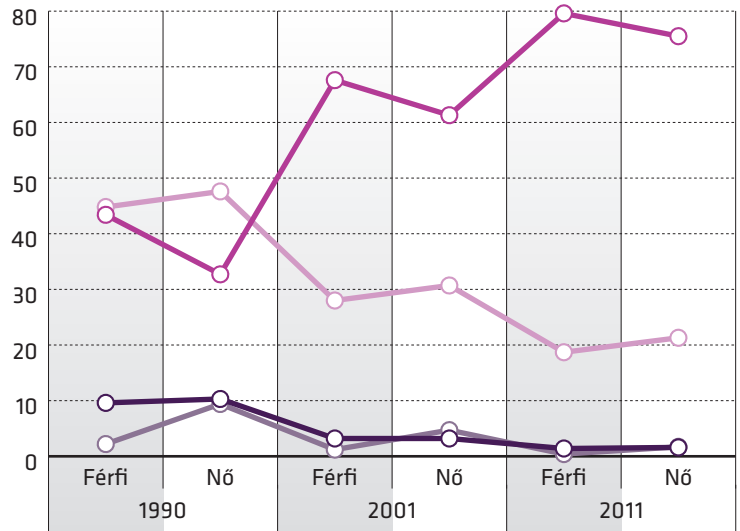

	1990 Férfi	1990 Nő	2001 Férfi	2001 Nő	2011 Férfi	2011 Nő
nőtlen, hajadon	43,4	32,7	67,6	61,3	79,6	75,5
házas	9,6	10,3	3,2	3,2	1,4	1,6
özvegy	2,2	9,4	1,2	4,7	0,4	1,7
elvált	44,8	47,6	28	30,7	18,7	21,3

Forrás: KSH népszámlálási adatok 1990, 2001, 2011

8. ábra: Az egyedülállók családi állapot szerinti megoszlása a 18–49 éves külhoni magyarok körében, 2018 (%)

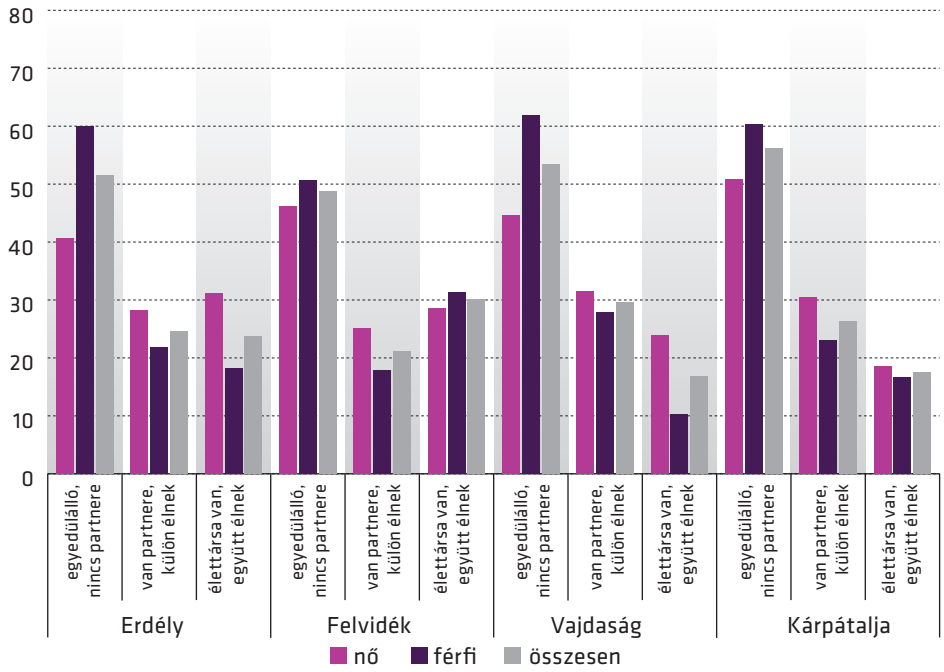

Forrás: NPKI adatfelvétel 2018

Családnagyság és gyermekszám

A kérdőívvel vizsgált népesség, **a 18 és 49 év közöttiek egy jelentős része még gyerekvállalás előtt állt**, a másik részt képező relatív többség pedig már gyerekes családban élt. A párkapcsolatok alakulásáról szóló fejezetben rámutattunk, hogy **az első tartós kapcsolat kialakítása és a házasságkötés időzítése a szomszédos országokban élő magyarok és a magyarországiak körében alapvetően hasonló**, csak néhány eltérés figyelhető meg a kapcsolatkialakítás terén.

A magyar népesség gyerekszám szerinti megoszlása a vizsgált területeken nem különbözik jelentősen. **A Kárpát-medencei négy nagy régióban a gyerekesek aránya Kárpátalján a legmagasabb, és Vajdaság kivételével mindenhol meghaladja az 54 százalékot**.

Összességében véve a nők egyharmada, a férfiak fele volt gyermektelen a kérdezéskor. Ez alól a kárpátaljai magyarság jelent kivételt, ahol a nők kevesebb mint 30 százalékának, a férfiak 40 százalékának nem volt gyermeke.

9. ábra: A gyermekesek és gyermektelenek aránya a 18–49 évesek között, nemek és régiók szerint, 2018 (%)

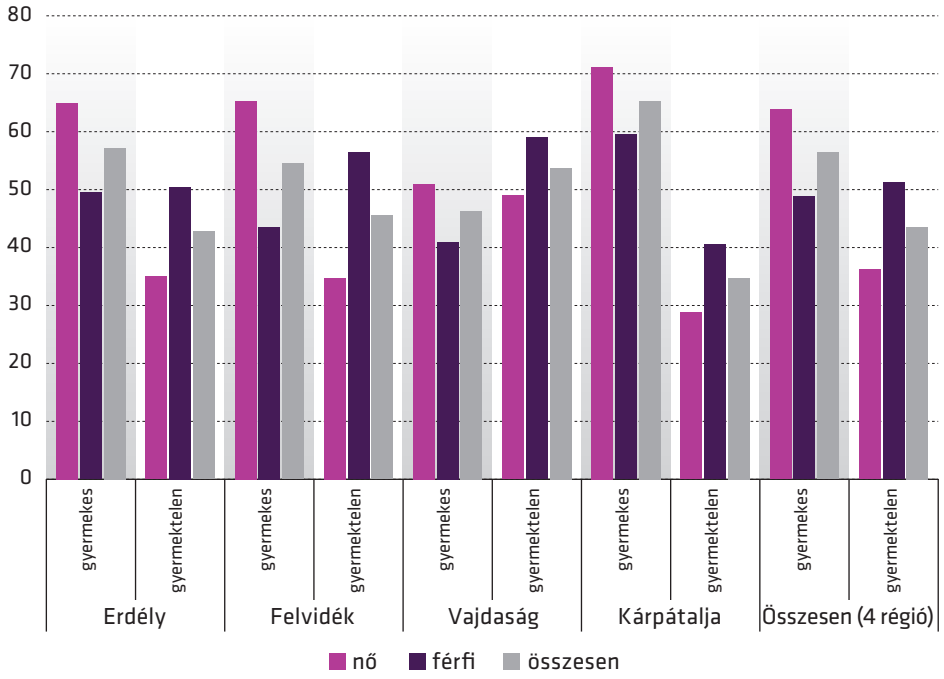

Forrás: NPKI adatfelvétel 2018

A családnagyság egyik fő mutatója a gyerekszám, amelyre szintén rákérdeztünk a kérdőíves kutatás alkalmával. E mutató szerint többé-kevésbé hasonló mintázatok rajzolódnak ki az erdélyi, felvidéki, vajdasági és kárpátaljai családokról. **A legfiatalabb válaszadók körében az egygyerekesek dominanciája figyelhető meg; Erdélyben és Kárpátalján a 30 év alattiak körülbelül egyharmada vállalt két gyereket, Felvidéken ennél valamivel kevesebbeknek volt két gyereke a 25–29 éves korosztályban**. Vajdaságban nem látszik különösebben kontrasztos eltérés a különböző korcsoportba tartozók gyerekszám szerinti megoszlásában.

Összességében tehát még a nyolcvanas évek közepe táján született generáció esetében is az egygyerekes vagy úgyszólván „egykés" szülők mintája az elterjedt. A gyermekkel rendelkező 26 és 30

10. ábra: A 18–49 évesek gyermekszám szerinti megoszlása korcsoportonként és régiónként, 2018 (%)

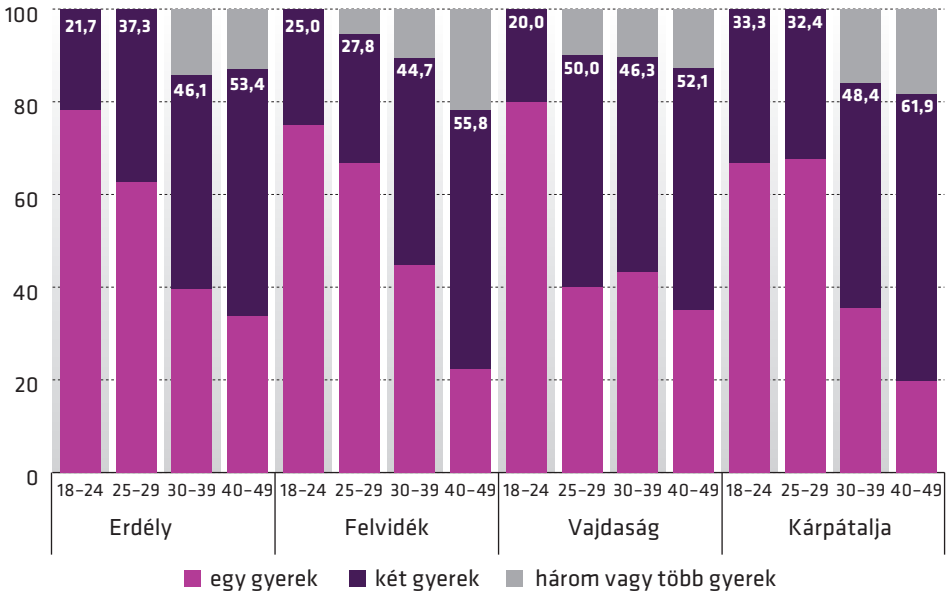

Forrás: NPKI adatfelvétel 2018

évesek között nagyobb eséllyel találunk egygyerekes családokat, és ugyanez mondható el a 31 és 35 év közöttiekről is. Ugyanakkor e fiatal generációk propagatív időszaka egyelőre nem tekinthető lezártnak, és elképzelhető, hogy ezekhez a korosztályokhoz tartozó szülők még vállalnak gyereket a jövőben.

Az idősebb generációk esetében az egygyermekes családok aránya általában alacsonyabb, mint a kétgyermekeseké. Ha születési évekre vezetjük vissza, ez a mintázat mutatkozik azoknál a szülőknél, akik a hatvanas évek végén, vagy esetleg még a nyolc-

PENCILS

vanas évek elején születtek, tehát azon szülők korosztályáról van itt szó, amely a kérdezés évében a harmincas éveinek közepén túl volt. Korosztályonként nem változik jelentősen a nagycsaládosok aránya, ami általában magasabb az 1970-es években születettek esetében, és csökken az 1980-as évek generációinál. A régiós eloszlásban viszont jobban kibontakoznak a különbségek: ebből látszik például, hogy **a három vagy ennél több gyerekkel rendelkezők aránya Felvidéken** (22 százalék a 40 év fölöttiek korcsoportjában) **és Kárpátalján a legmagasabb** (18 százalék a 40–49 évesek között), míg Erdélyben és Vajdaságban az előbbiekhez képest alacsonyabb (13 százalék).

A gyermekvállalással kapcsolatos magatartás vizsgálatakor szintén releváns összehasonlítási szempont az iskolai végzettség. A Kárpát-medence négy nagyobb, magyar lakta régiójában az iskolai végzettség alapján kirajzolódó gyermekvállalási magatartás nem egységes. Az alapfokú végzettséggel rendelkező szülők aránya (akiknek volt gyerekük a kérdezés idején) Kárpátalján és Erdélyben a legmagasabb, 85 százalék fölötti. A középfokú végzettségűek körében mindkét régióban ennél alacsonyabb a gyermekesek aránya, 60 és 70 százalék közötti. A diplomások megvalósított gyermekvállalása valamivel alacsonyabb, mint azoké a szülőké, akik legfeljebb értettségivel rendelkeznek, ugyanakkor Erdélyben, Felvidéken és Vajdaságban is elmondható, hogy e két végzettségi kategória körében hasonló nagyságrendű a gyermekesek aránya.

11. ábra: A gyerekkel rendelkezők aránya a 26–49 éves határon túli magyarok körében, nemek és iskolai végzettség szerint (%), 2018

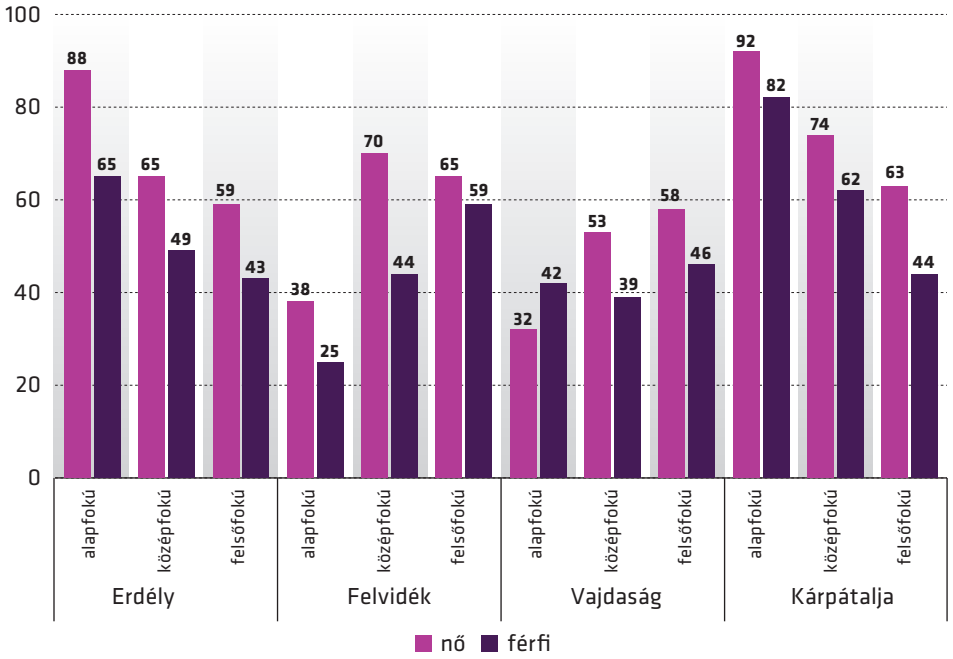

Forrás: NPKI adatfelvétel 2018

A gyermekvállalás időzítése

A gyermekvállalással kapcsolatos terveket a szociológiában, illetve a demográfiában többféle kérdéssel is mérik, gyakran támaszkodva a gyermekvállalás tényleges és tervezett időpontjának összehasonlítására. Ehhez kapcsolódóan itt három kérdéssel foglalkozunk: (1) a közvélemény szerint: Hány éves korban a legjobb gyermeket vállalni?; (2) a külhoni magyarok kérdőíves mintájában: Átlagosan mennyi idősek voltak a kérdezettek, amikor első gyermekük született?; illetve (3) Legfeljebb hány éves korig vállalnának gyermeket? Az összesített, mind **a négy szomszédos** magyarok lakta **nagy régió adatait figyelembe véve a nők számára megjelölt ideális életkor a gyermekvállaláshoz átlagosan 25,5 év, a férfiak esetében pedig 28,4 év**. A nők részére „tanácsolt" gyermekvállalási életkor Kárpátalján a legalacsonyabb, 24,5 év, Felvidéken a legmagasabb, 26,2 év. A férfiakat tekintve az ideális gyermekvállalási életkor leginkább Erdélyben és Vajdaságban közelíti az átlagot, és ez esetben is Felvidéken a legmagasabb, 29,5; Kárpátalján a legalacsonyabb, 27,4 az az átlagos életkor, amelyet a közvélemény ideálisnak tart a gyermekvállaláshoz. Mindkét nemre vonatkozóan, a legalkalmasabbnak tartott gyermekvállalási életkor meghaladja az esetleges felsőfokú végzettség megszerzésének jellemző életkori idejét, ami arra utal, hogy a gyermekvállalás szempontjából a közvélemény figyelembe veszi a tanulmányok befejezését.

12. ábra: A gyermekvállaláshoz ideálisnak tartott életkor, a nők és a férfiak számára (átlagok), 2018

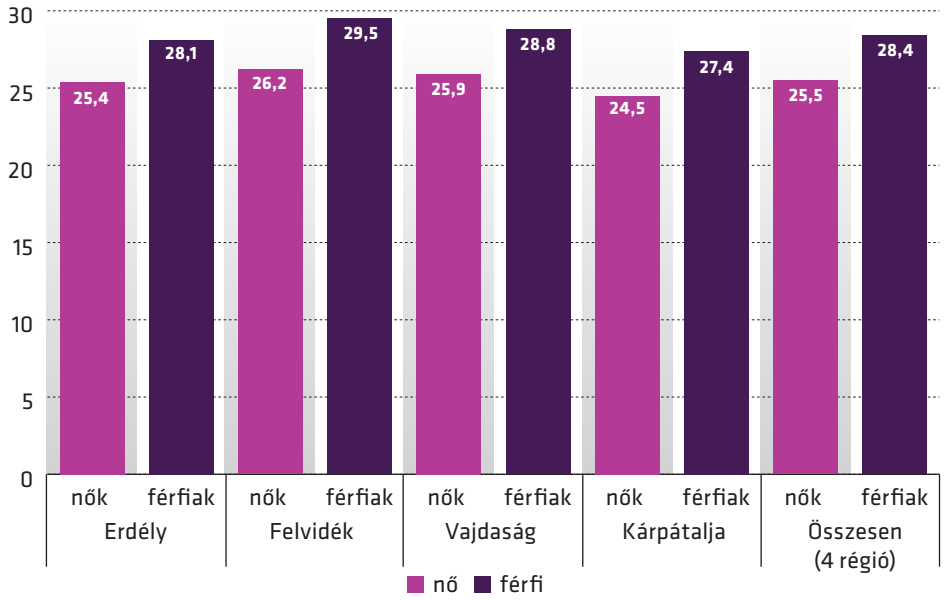

Forrás: NPKI adatfelvétel 2018

A különböző földrajzi területeken élők válaszainak összesítéséből kitűnik, hogy **a nőket fiatalabb korban házasítanák, mint a férfiakat; a legkorábbi életkorban Kárpátalján, majd Erdélyben és Vajdaságban, a legkésőbbi életkorban Felvidéken tartják időszerűnek a házasságkötést.**

Az európai országokban folyamatosan növekedik a nők első gyermekvállalásának átlagos életkora. Erre vonatkozó, a határon túli magyar területeket lefedő, legrészletesebb országos adatsorok 2010, 2015 és 2017-ből állnak rendelkezésünkre. **Az Európai Uniós átlaghoz (29,1) viszonyítva a közép-kelet-európai országokban élő nőknek korábban**, tehát még 29 éves koruk előtt **születik az első gyermekük.** 2017-ben az első gyermeküket vállaló anyák átlagéletkora Magyarországon 28 év körül alakult, ennél valamivel későbbi életkorban szültek a szlovén és a horvát nők. Szerbiában és Szlovákiában kicsivel korábban, Romániában és Ukrajnában viszont a Magyarországinál látványosabban fiatalabb korban vállaltak gyermeket a nők. A Szerbiára vonatkozó adatok szerint 2017-ben az első gyermeküket vállaló nők átlagéletkora 27,8 volt, Szlovákiában és Romániában szintén ez évben 27,1, valamint 26,5 év volt az anyák életkora az első szüléskor. Ukrajnából a legutóbbi, 2015-ös adatok szerint a nők átlagosan 24,8 éves korukban vállalták első gyermeküket.

13. ábra: A nők átlagéletkora az első gyermekük születésekor néhány európai országban, 2010-ben, 2015-ben és 2017-ben

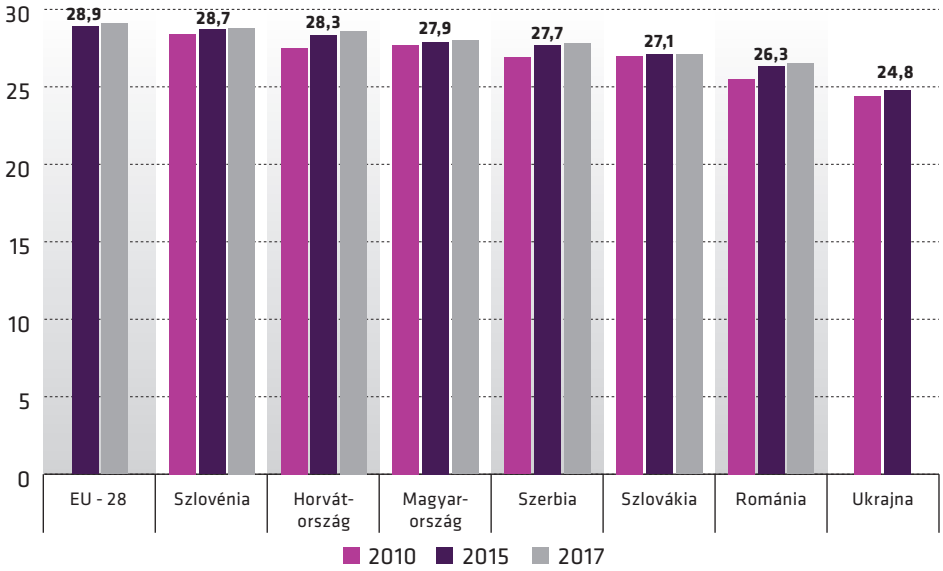

Forrás: Eurostat 2019

Hasonló eredmény mutatkozik akkor is, ha csak a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségűek adatait vesszük figyelembe. **A gyermekvállalási életkor mind a nők, mind a férfiak eseté-**

ben nyugat-kelet irányba csökken, a kutatásunkban megkérdezett, 18–49 év közötti népességcsoportból legkorábban a kárpátaljai magyarok vállaltak gyermeket.

Az első gyermek vállalását illetően, a négy külhoni régióban lakók közül a gyermekes nők átlagosan 24,1, a gyermekes férfiak 26,8 évesen váltak szülővé. Az eredmények ebben a kérdésben elsősorban orientáló jellegűek, melyek alapján úgy tűnik, hogy az előzőekben vázolt országos adatokhoz hasonlóan, a határon túli magyarok Vajdaságban, Felvidéken, Erdélyben és Kárpátalján összességében korábban vállalnak gyermeket, mint a magyarországiak.

A gyermekvállalási életkor kitolódására kevésbé tudunk rávilágítani, akkor is, ha a különböző életkori csoportokba, vagy eltérő születési évjárathoz tartozók körében vizsgálnánk a gyermekvállalási életkor alakulását. Ez esetben számolnunk kell azzal, hogy a gyermekkel rendelkező fiatalabb korosztályok a gyermekvállalásuk ideje szerint is szükségképpen fiatalabbak, másrészről a kérdőíves minta nem teszi lehetővé, hogy a gyermekvállalás életkor szerinti változását megragadjuk vagy időben összehasonlítsuk.

14. ábra: A 18–49 éves nők és férfiak átlagéletkora az első gyermekük születésekor a határon túli magyarok körében, 2018-ban

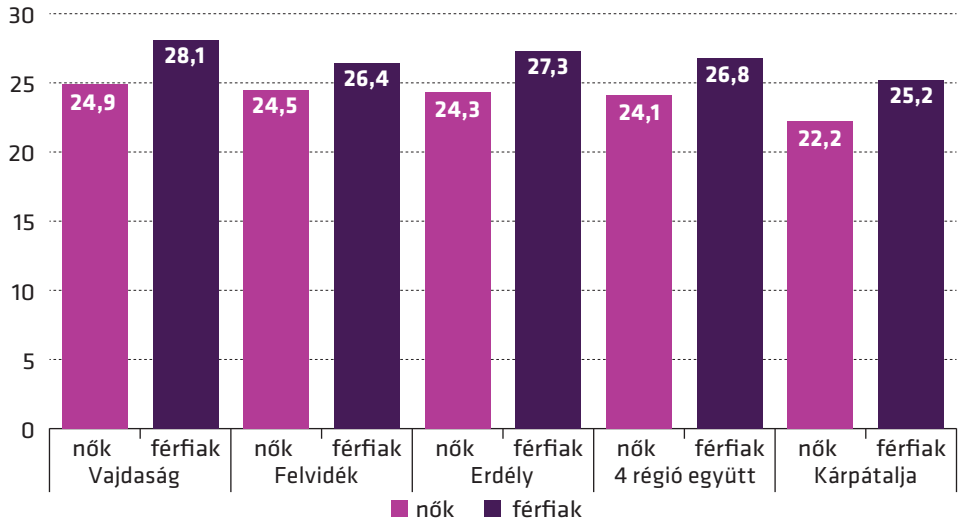

Forrás: NPKI adatfelvétel 2018

A gyermekes nők legnagyobb része, 88,4 százaléka 30 éves kora előtt szülte meg az első gyermekét. Az alábbi táblázatban ötéves korcsoportos bontásban az összesített adatok alapján szemléltetjük, hogy mikor került sor az első gyermek vállalására. Ebből kitűnik, hogy az első gyermeküket 20 éves korig vállaló nők aránya rendre csökkent az elmúlt évtizedekben. A legfiatalabb generációknál az anyák körülbelül 11–12 százaléka vállalt gyermeket 20 éves koráig. A válaszadók kevesebb mint fele 21 és 25 éves kora között, körülbelül negyede pedig 25 éves kora után, de még 30

éves kora előtt szülte meg első gyermekét. Összességében a 30 éves kor fölött szülő nők aránya alacsony, ugyanakkor, ha a generációs eloszlásokat is figyelembe vesszük, láthatjuk, hogy a fiatalabb generációk magatartásában inkább érvényesül a gyermekvállalási életkor kitolódása.

1. táblázat: A meghatározott életkorig legalább egy gyermeket vállaló nők aránya korcsoportonként, négy nagy régió (%)

Első gyermek vállalása...	1968–1972	1973–1977	1978–1982	1983–1987	1988–1992	Összesen (%)	N
20 éves korig	24,8	31,1	20,5	12,4	11,2	21,0	161
21–25 éves kor között	20,1	24,9	23,4	17,4	14,4	43,7	334
26–30 éves kor között	17,6	21,1	27,5	22,5	11,3	26,7	204
30 éves kor fölött	15,2	31,8	27,3	25,8	-	8,6	66

Forrás: NPKI adatfelvétel 2018

Meddig vállalnának gyereket a határon túli magyarok?

A gyermekvállalási életkor kitolódása felveti azt a kérdést is, hogy vajon hol húzódik az az elképzelt életkori határvonal, amíg a gyermekvállalást tervezők elképzelhetőnek tartják a családalapítást. A külhonban megkérdezett magyarok úgy vélték, hogy 37,9 év az a maximális életkor, amíg a gyermekvállalást valószínűnek tartják saját életükben. Ebben a kérdésben szintén vannak jelentősebb nemi eltérések, hiszen míg **a nők átlagosan 36, a férfiak közel 40 éves korukig vállalnának gyereket**. Területi bontásban azt tapasztaljuk, hogy **a felvidéki válaszadók mutatnak legnagyobb hajlandóságot az átlagostól eltérő, későbbi gyermekvállalásra**, itt Erdélyhez és Vajdasághoz képest a nők körülbelül még egy évvel későbbi életkorban, 37 évesen, elképzelhetőnek tartják a gyermekvállalást. Azokon a területeken, ahol egyébként is később vállalnak gyermeket a szülők (például Felvidéken/Szlovákiában és Vajdaságban/Szerbiában), láthatóan magas a gyermekvállalási tervek megvalósításával kapcsolatos életkori kép is. Érdekes viszont, hogy míg a kárpátaljai magyarok a többi régióban élőkhöz képest korábban vállalnak gyermeket, a gyermekvállalási hajlandóságuk életkor szempontjából körülbelül azon a szinten van, mint a vajdasági magyaroké.

15. ábra: A gyermekvállalás maximális életkora a kérdezettek szerint, 2018

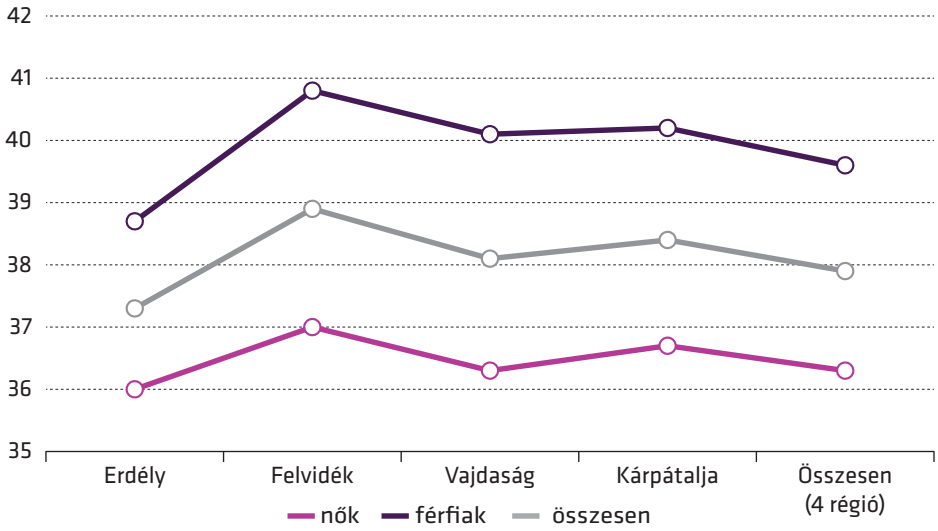

Forrás: NPKI adatfelvétel 2018

A gyermekvállalás és az iskolai végzettség kapcsolata

A gyermekvállalás időzítésében fontos szerepe van a tanulmányoknak. A hagyományos társadalmi elvárások szerint a családalapítás jó eséllyel az után következhet, hogy a fiatalok befejezik kötelező vagy tervezett tanulmányaikat. A tanulmányok befejezésével kapcsolatos normatív elvárás a hosszú távú párkapcsolatok melletti döntésben és ugyanúgy a gyerekvállalási magatartásban is megmutatkozik. Mivel az úgymond főtevékenységként folytatott tanulói státusz nehezebben egyeztethető össze a családi szerepekkel, ezért logikusnak tűnhet a családalapítást a tanulmányi szakasz lezárását követő periódusra időzíteni. A továbbiakban azt mutatjuk be, hogy milyen összefüggés van a szülők iskolai végzettsége és a szülővé válás időzítése között, illetve, hogy a végzettségen belül milyen nemi eltérések rajzolódnak ki.

A következő táblázat adataiból kiderül, hogy **az első gyermek vállalásának időpontja az iskolai végzettség szintjének növekedésével egyre későbbre tolódik**. Amennyiben az összes nagy régióból származó adatot együtt kezeljük, látható, hogy a felsőfokú végzettségű nők átlagosan 5 évvel később vállalják az első gyereküket, mint a legfeljebb alapfokú végzettségűek. A férfiaknál szintén hasonló, közel 5 év ez a különbség.

2. táblázat: A külhoni magyarok átlagéletkora az első gyermek születésekor iskolai végzettség szerint, 2018

Iskolai végzettsége	Nő	Esetszám	Férfi	Esetszám	Összesen	Esetszám
Alapfokú	21,4	77	23,8	75	22,6	152
Középfokú	23,4	502	26,9	412	25,0	914
Felsőfokú	26,4	219	28,6	111	27,1	330
Összesen	24,0	798	26,8	599	25,2	1397

Forrás: NPKI adatfelvétel 2018

16. ábra: A gyermekvállalás maximális életkora a kérdezettek szerint, 2018

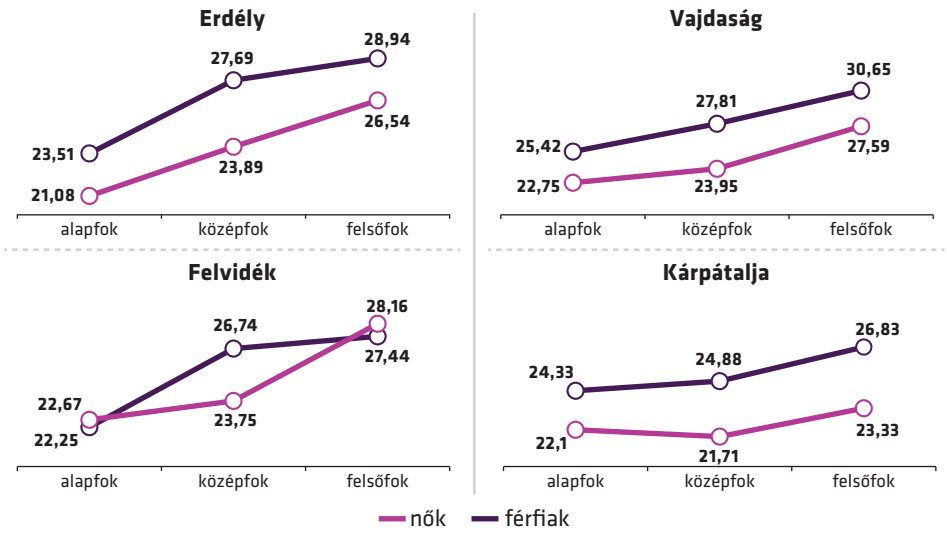

Forrás: NPKI adatfelvétel

A leg**alacsonyabb végzettséggel rendelkező nők és férfiak gyermekvállalásának időzítése átlagosan a húszas évek elejére tevődik**; az alapfokú, vagyis legfeljebb általános iskolával rendelkező nők gyermekvállalására legkorábban az erdélyi, majd a kárpátaljai magyarok körében kerül sor. A **szakképzésben részesültek** és érettségit adó középiskolával rendelkezők **esetében** Erdélyben, Vajdaságban és Felvidéken **a húszas évek közepe táján történik a gyermekvállalás**, a nők valamivel 24 éves koruk előtt, a hasonló végzettségű férfiak 26 és 28 éves koruk között váltak szülővé. Kárpátalján a többi régióhoz képest korábban alapítottak családot mind a nők, mind a férfiak, a középfokú végzettséggel rendelkezők első gyermekvállalási átlagéletkora pedig nagyon közel van az alapfokú végzettségűekéhez. A kárpátaljai nők kivételével **a diplomások nagy eséllyel a 26. életévük betöltése után, tehát az egyetemi tanulmányaik befejezését követően vállalnak gyereket**.

A gyermekvállalással kapcsolatos szándékok és elképzelések

A gyermekvállalási tervekre vonatkozóan a jövőben (potenciálisan) vállalt gyermekek számát hasonlítjuk össze, a már megszületett gyermekek számával. Ennek jelentősége hogy olyan összefüggéseket jeleníthetünk meg, amelyek tendenciákat jelezhetnek a termékenység jövőbeli alakulását illetően.

Az összesített adatok szerint, tehát mind a négy nagy régió adatait figyelembe véve, az átlagos gyermekszám 1,8, vagyis a mintában szereplő 18–49 éves felnőtteknek összességében kevesebb mint két gyermekük született.

Mind a megszületett, mind a tervezett gyermekszám szignifikáns különbséget mutat életkori csoportok és iskolai végzettség szerint. **Az életkor mentén előrehaladva nő a gyermekek átlagos száma,** azaz az idősebb korosztályoknak átlagosan több gyerekük is van, **a tervezett gyermekszám tekintetében** pedig **ellenkező a tendencia. A tervezett gyerekszám a legidősebb vizsgált korcsoporttól eltekintve meghaladja a reprodukciós mutató értékét, legmagasabb a 18–24 évesek körében.** Az egyedülállók és az élettársi kapcsolatban élők közel azonos számú gyereket terveznek, ugyanakkor a megvalósított gyermekszámuk alacsonyabb, mint a házasságban élőké. Ez az eredmény arra utal, hogy párkapcsolati szempontból a gyermekvállalás elsődleges közege a házasság. Ugyancsak szignifikáns eredményeket kapunk, ha a tervezett és a megszületett gyermekszámot a kérdezettek iskolai végzettségével hasonlítjuk össze. A kérdőíves adatfelvétel alapján valamelyest kirajzolódik egy ún. U alakú görbe a megszületett gyermekek és az iskolai végzettség kapcsolatában. A vizsgált, határon túli magyar családokat reprezentáló minta szerint a gyermekszám átlaga a legalacsonyabb végzettségűek esetében a legmagasabb, a diplomások mindjárt ezután következnek, és ez a sorrend megmarad a tervezett gyermekek átlagos száma tekintetében, ahol a felsőfokú végzettségűek esetében a legmagasabb a tervezett gyermekek átlagos száma.

3. táblázat: A tervezett és a meglévő gyermekszám a nemek és más szocio-demográfiai ismérvek szerint a négy nagy régióban (átlagok), 2018

	Nők		Férfiak		Összesen	
	tervezett gyerekszám	átlagos gyerekszám	tervezett gyerekszám	átlagos gyerekszám	tervezett gyerekszám	átlagos gyerekszám
Korcsoportok						
18–24	2,28	1,21	2,15	1,00	2,21	1,17
25–29	2,13	1,44	2,24	1,28	2,19	1,38
30–39	1,97	1,77	2,03	1,77	2,01	1,77
40–49	1,32	1,96	1,72	1,95	1,61	1,96
Párkapcsolat						
egyedülálló	2,18	1,60	2,16	1,80	2,17	1,69
élettárssal él	2,17	1,45	2,11	1,59	2,13	1,51
házas	1,98	1,86	1,91	1,84	1,94	1,85
Iskolai végzettség						
alapfokú	1,83	2,23	2,29	2,38	2,19	2,30
szakmunkás	2,03	1,69	1,84	1,68	1,89	1,68
érettségi	2,15	1,81	2,08	1,56	2,11	1,73
felsőfokú	2,15	1,86	2,30	1,80	2,22	1,84

Forrás: NPKI adatfelvétel 2018

A gyermekvállalási szándékok mutatói régiós szinten különböznek, nemcsak a meglévő és tervezett gyermekek száma, hanem az ideálisnak gondolt gyermekszám alapján is. A tervezett és az ideálisnak tartott gyermekszám Kárpátalján a legmagasabb, Felvidéken a legalacsonyabb. A gyermekvállalási szándékkal kapcsolatos valamennyi mutató, és a házassággal kapcsolatos attitűdök tekintetében Felvidék mellett Vajdaság az egyik kevésbé tradicionális beállítódással jellemezhető pólus, ehhez képest Kárpátalján és Erdélyben jóval hagyományosabb attitűdök mutatkoznak a családalapítás terén.

17. ábra: Az ideálisnak tartott, elért és tervezett gyermekszámok összehasonlítása régiónként (átlagok)

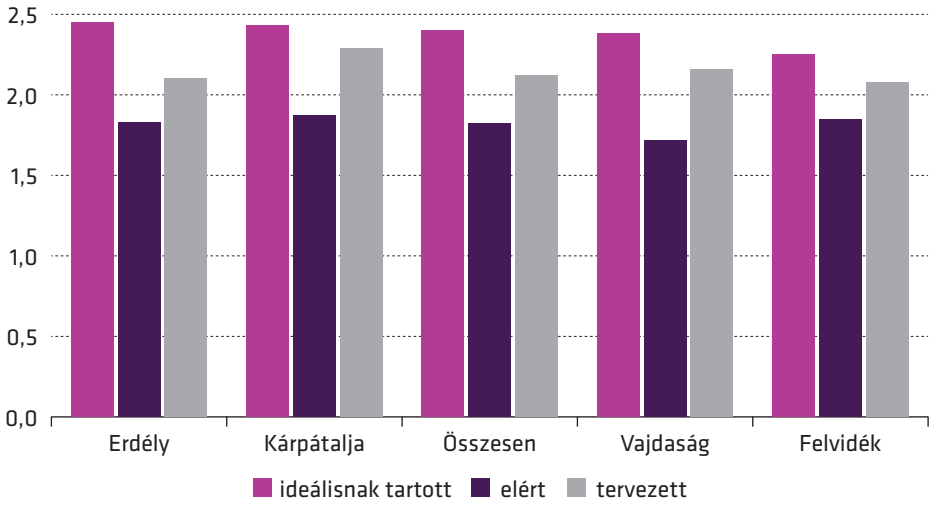

Forrás: NPKI adatfelvétel 2018

A tervezett gyermekek számára vonatkozó kérdést csak azoknak tettük fel, akiknek a kérdezés időpontjában még nem volt gyerekük. A válaszokból látható, hogy még **a gyermektelen 40 fölötti korosztályban sem idegen a gyermekvállalás gondolata: a 40–44 év közötti férfiak háromnegyede tervezi a gyermekvállalást**. Érdekes adat, hogy a 45 év fölötti gyermektelen nők körében is relatív magas a gyermeket tervezők aránya az előző korosztályhoz képest. Ennek oka lehet az idő sürgető hatásának nyomása, hiszen a nők esetében a 40 és 45 fölötti életkor már nagyon közel esik a – demográfiai értelemben is meghatározott – termékenységi időszak végéhez.

18. ábra: A gyermeket tervezők aránya a gyermektelenek csoportjában, korcsoportok és nemek szerint a négy nagy régióban, 2018 (%); *(Kérdés: Szeretne Ön gyereket vállalni a jövőben?)*

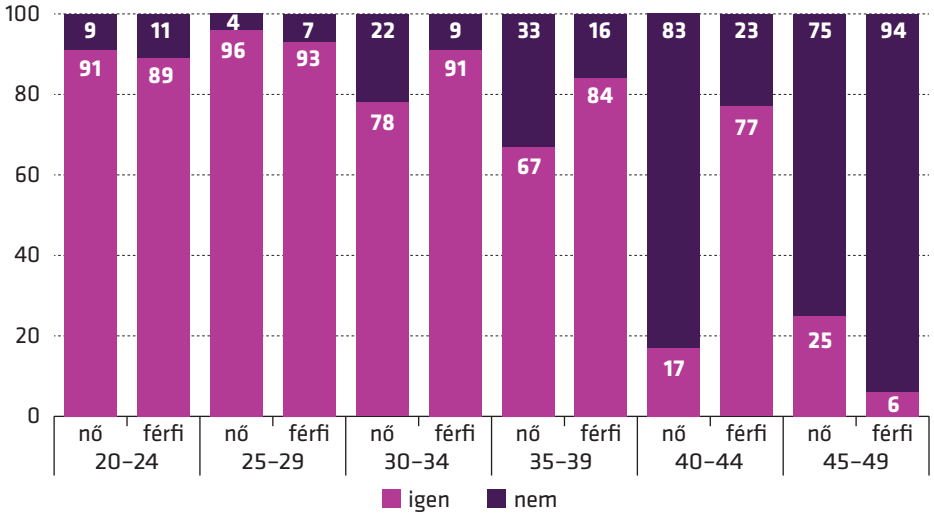

Forrás: NPKI adatfelvétel 2018

A kérdőíves kutatás során megkérdezett, gyermekkel nem rendelkező populáció valamivel kevesebb mint felét (43,7%) alkotja a válaszadóknak. Mint ahogy fentebb látjuk, közülük elsősorban az idősebbek azok, akik nem terveznek gyermekvállalást, viszont a 40 év alatti gyermektelenek döntő többsége a közeljövőben szeretné megvalósítani gyermekvállalási terveit. Ennek kapcsán két fontos kérdéssel foglalkozunk e fejezet végén. Egyrészt megnézzük, hogy milyen okok húzódhatnak meg a gyermekvállalás elmaradásának, elutasításának hátterében, másrészt bemutatjuk, hogy a gyermekvállalást tervezőket mi segítené leginkább a családalapítással kapcsolatos terveik realizálásában.

A gyermekvállalás elmaradásának számos egyéni és társadalmi oka lehet, nagyon sokféle történet húzódhat meg a jelenség mögött. A kutatásunk kerete elsősorban arra adott lehetőséget, hogy néhány általánosabb szempont szerint megpróbáljuk feltérképezni ezeket a leggyakoribb okokat. A válaszadást segítendő, önkitöltős

kérdőívrészben tizenöt előre megadott és egy egyéb válaszlehetőséget kínáltunk fel.

A csekély válaszmennyiség következtében elsősorban csak azt lehet megállapítani, hogy a gyermekvállalást leginkább a stabil párkapcsolat hiánya akadályozza. Ezután az életkor és az anyagi problémák következnek, de a kérdezettek 51 igen választ adtak arra a lehetőségre is, hogy valamilyen külső okból kifolyólag nem lehet gyermekük, ami a válaszok megoszlása alapján még figyelemre méltónak bizonyul, mivel azt mutatja, hogy a gyermekvállalás elmaradásában a meddőségnek vagy egyéb egészségügyi problémáknak komoly szerepe lehet.

19. ábra: A gyermektelenség okai a gyermekkel nem rendelkező válaszadók körében

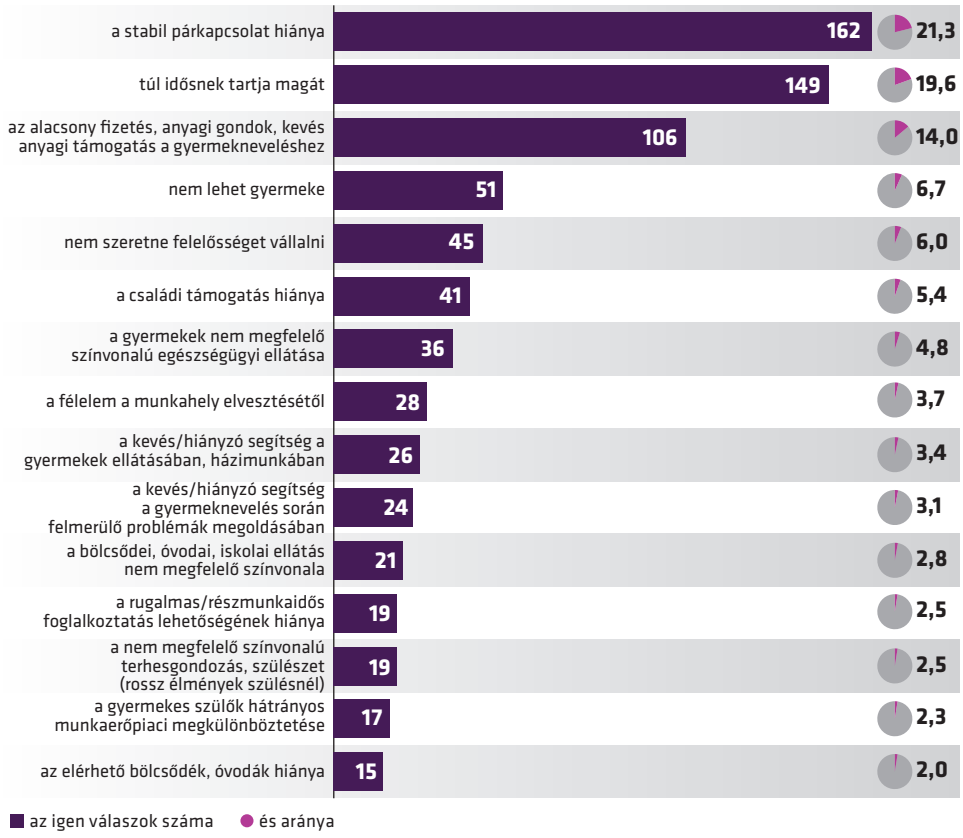

Forrás: NPKI adatfelvétel 2018

A gyerekvállalás előtt állókkal kapcsolatban szerettük volna megtudni, hogy mi segítené őket leginkább abban, hogy gyereket vállaljanak. A 11 felsorolt lehetőségből az 5 legfontosabbat kellett kiválasztani a válaszolóknak, tehát egy válaszadó több szempontot is megjelölhetett. E fejezet utolsó ábráján az egyes szempontokra adott *igen* válaszok száma és a kérdezettek korcsoportjai szerint láthatjuk az eredményeket.

A gyerekvállaláshoz legfontosabbnak vélt tényezők sorában szintén első helyen szerepel **a stabil, kielégítő párkapcsolat, majd a stabil munkahely és a megfelelő lakáskörülmények** kerültek említésre leggyakrabban. További igen **fontos szempont**ként jelenik meg **a magasabb jövedelem**, amit **különösen a 18–29 éves korosztály tagjai említettek** magas számban, **továbbá a szülői segítség és az állami támogatások.**

20. ábra: A gyerekvállalás elősegítésének körülményei korcsoportonként, 2018 ***(Kérdés: Mi segítené Önt leginkább abban, hogy gyereket vállaljon? Említések száma fontossági sorrendben a négy nagy régióban).***

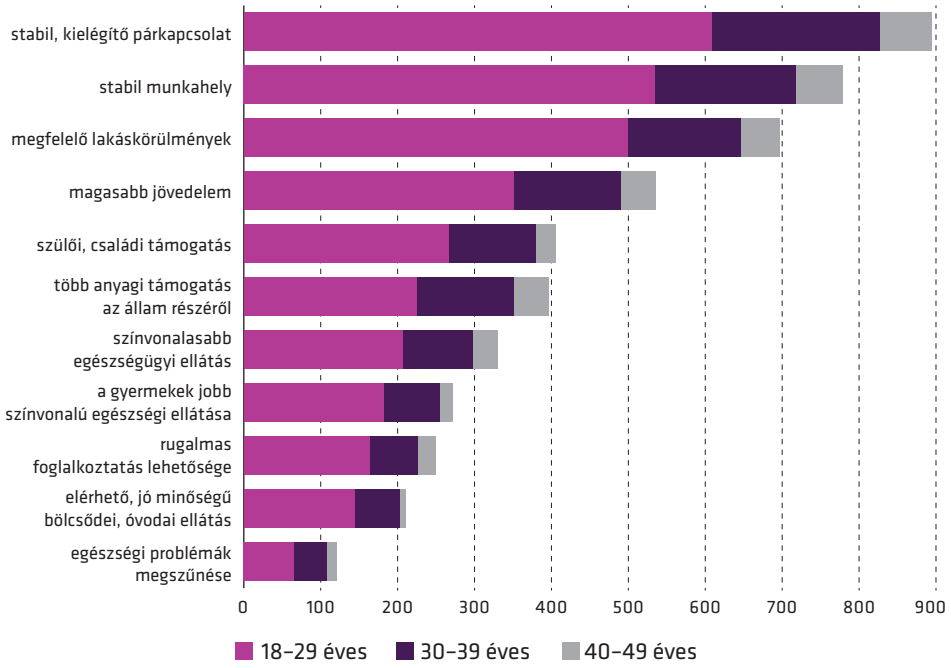

Forrás: NPKI adatfelvétel 2018

Vegyes házasságok a statisztikai adatok tükrében

A vegyes házasságok aránya

A kisebbségi magyar közösségekre irányuló demográfiai vizsgálatok egy asszimilációs keretben írták le az etnikai határátlépéseket. A vegyes házasság az a „terep", ahol az etno-kulturális reprodukció csökkenése realizálódik. Így ahhoz, hogy a kisebbségi közösségek reprodukciójáról képet kapjunk, meg kell vizsgálnunk a vegyes házasságok arányát, illetve a vegyes családokon belüli etnikai szocializációs modelleket.

Szilágyi (2002; 2004) az asszimiláció két fajtáját különítette el, egyrészt a nemzetiségváltást, másrészt pedig az etno-kulturális reprodukció generációs csökkenését. Ez utóbbi annyit tesz, hogy a kisebbségi szülők egy (statisztikailag jelentős) hányada képtelen átörökíteni utódaira a saját etno-kulturális markereit.

Az alábbi táblázat összefoglalja, hogy a négy vizsgált terület esetében milyen típusú adatokra támaszkodhatunk.

A vegyes házasságot állapot- (stock) és folyamat- (flow) adatokon keresztül vizsgálhatjuk. Az állapotadatok (amelyek közül legfontosabb a népszámlálás) arra adnak választ, hogy egy adott pillanatban a népesség mekkora hányada él vegyes házasságban. A folyamatadatok (amelyek közül a népmozgalmi regisztráció jelentősége emelkedik ki) azt mutatják meg, hogy egy periódusban hányan választanak maguknak más etnikumú házastársat.

1. táblázat: A vegyes házasságok arányára vonatkozó állapot- és folyamatadatok a négy kisebbségi magyar közösség esetében

	Folyamatadatok (flow)		Állapotadatok (stock)		
	1992-2002	2002-...*	1991/1992	2001/2002	2011
Erdély	18,0	18,3	12,9	13,6	13,0
Felvidék	26,6	30,1	-	-	20,6
Vajdaság	24,0	29,1	-	-	-
Kárpátalja	-	-	-	21,1**	-

** Erdély és Felvidék esetében 2017, Vajdaság esetében 2015*
*** Az etnikailag vegyes családban élő házasok aránya*

- Erdély esetében úgy folyamatadatokkal mint állapotadatokkal rendelkezünk, vagyis ismerjük a vegyes házasságot kötők arányát 1992 és 2017 között, illetve azt is, hogy a népszámlálások alapján a házasok mekkora százaléka él vegyes házasságban.
- Felvidék esetében ismerjük a vegyes házasságra lépők arányát 1992 és 2017 között, illetve a vegyes házasságban élők arányát 2011-ben.[9]
- Vajdaságból csupán folyamatadatok vannak, aggregát, községsoros formában 1992 és 2015 között. Az 1991 és 2002-es szerbiai népszámlálások esetében a helyzet hasonló a szlovákiaihoz.
- Kárpátalja esetében az egyetlen létező forrás a 2001-es ukrán népszámlálás, és problémát jelentett, hogy ez az adatbázis sem tartalmaz a rokoni viszonyokra vonatkozó változót, így csupán közelíteni tudtuk a vegyes házasságban élők arányát.

9 Az 1991-es és 2001-es népszámlálások ebből a szempontból nem használhatók Szlovákiában, ugyanis ezek nem tartalmaznak a kérdezettek közötti viszonyra vonatkozó változót, így nem volt lehetséges a házas felek azonosítása.

A vegyes házasságokra vonatkozó adatokat egyrészt történetileg, másrészt összehasonlító perspektívában értelmezhetjük. A vajdasági magyarok esetében, ahol a legteljesebb idősorral rendelkezünk, **az 1950-es, 1960-as és 1970-es években egyértelműen növekvő tendenciáról beszélhetünk: egy relatíve alacsony 15–16 százalékos értékről 25 százalék fölé emelkedett az exogám házasságot kötők aránya. A nyolcvanas években ez a növekvő tendencia megállt,** és az exogám házasságok aránya kis mértékben csökkenni kezdett. **A jugoszláv háborúk utáni periódusban** egy **enyhe**, majd **az utóbbi évtizedben egy jelentős növekedés következett be.**

Szlovákiában a vegyes házasságok arányában bekövetkező változás kevésbé látványos. **A növekedési periódus** itt úgy tűnik, hogy a jugoszláviainál tovább, **az 1980-as évek végéig tartott**. Az 1950-es években tapasztalt 22–24 százalékról 28–29 százalékra emelkedett az exogám házasságok aránya. Ezt követően az 1990-es években egy nagyon enyhe csökkenés tapasztalható, amit előbb egy enyhe, majd 2010 után egy gyors emelkedés követett. **Az utóbbi években a vegyes házasságok aránya itt is meghaladta az egyharmadot.**

Erdélyben az előbb tárgyalt két közösségnél alacsonyabb a vegyes házasságok aránya, 16–20 százalék körüli. Korábbi elemzésekből tudjuk, hogy itt is **az 1950-es és 1980-as évek között volt egy viszonylag jelentős növekedés**. **Az utóbbi évtizedben inkább csökkenő tendenciát regisztrálhattunk.**

Kárpátalján nem ismerjük az exogámia dinamikáját, a 2011-es 21 százalékos állapotadat azonban arra enged következtetni, hogy az arányok a szlovákiaihoz és a vajdaságihoz hasonlóak.

1. ábra: A vegyes házasságra lépők arányának alakulása 1956 és 2017 között a vajdasági, szlovákiai és erdélyi magyarok között

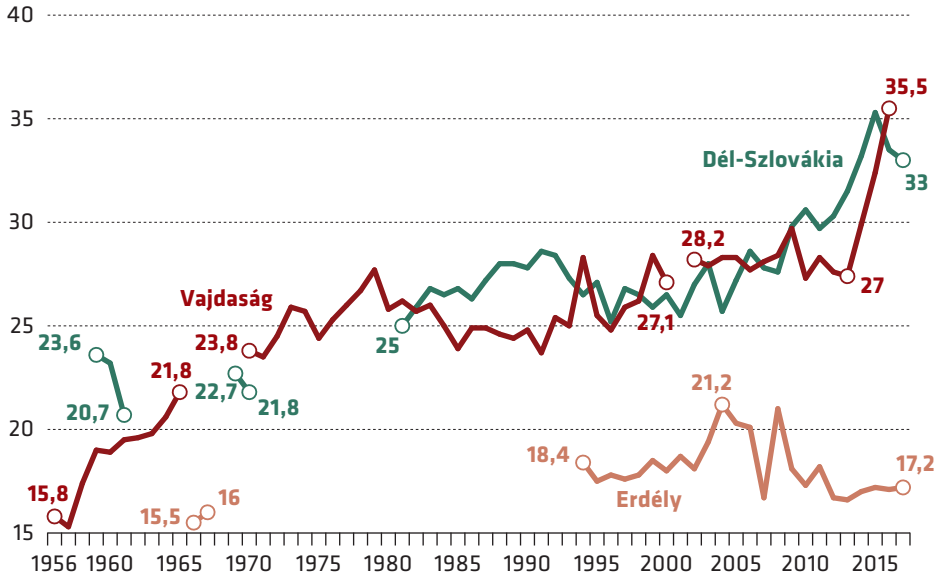

Elmondható tehát, hogy **a vegyes házasságok aránya az erdélyi magyarok esetében jóval alacsonyabb, mint a három másik területen, és szemben Dél-Szlovákiával, illetve a Vajdasággal, itt nem mutatható ki növekedő tendencia sem**.

2. táblázat: Etnikai exogámia összehasonlító perspektívában

Csoport	Vegyes házasságban élők/-ot kötők aránya	Év, időszak	Adat jellege	A csoport népességen belüli aránya	Forrás
Erdélyi magyarok	13,0	2011	Stock (cenzus)	19,8* (2002)	IPUMS International
	18,2	1992–2017	Flow (népmozgalmi)	19,8 (2002)	Román Statisztikai Hivatal
Dél-szlovákiai magyarok	28,1	1992–2017	Flow (népmozgalmi)	24,0 (2001)	Infostat
	20,6	2011	Stock (cenzus)		Infostat
Vajdasági magyarok	28,2	1992–2017	Flow (népmozgalmi)	14,3 (2002)	Szerb Statisztikai Hivatal
Kárpátaljai magyarok	21,1	2001	Stock (cenzus)	12,1 (2001)	IPUMS International
Erdélyi szászok	14,4	1977	Stock (cenzus)	4,8** (1977)	IPUMS International
Bánáti svábok	22,2	1977	Stock (cenzus)	11,6*** (1977)	IPUMS International
Lettországi oroszok****	25,0	2003	Flow (népmozgalmi)	36,4 (2000)	Monden–Smith (2005: 331)
Észtországi oroszok****	12,6	2000	Stock (cenzus)	29,0 (2000)	Ham–Tammaru (2011: 316) alapján

Csoport	Vegyes házasságban élők/-ot kötők aránya	Év, időszak	Adat jellege	A csoport népességen belüli aránya	Forrás
Finnországi svédek	38,0	2000–2011	Flow (népmozgalmi)	12,7***** (2009)	Finnäs (2012: 39)
Északír katolikusok	7,9	2001	Stock (cenzus)	40,2 (2001)	OFM–DFM (2007: 100)

* *A tágan vett Erdélyre (16 megyére) számolva*
** *A történeti Erdélyre (9 megyére) számolva*
*** *Arad, Temes és Krassó-Szörény megyékre számolva*
**** *Ukránokkal, beloruszokkal együtt*
***** *A részben svédek által lakott tartományokra (svéd megnevezés szerint Åland, Nyland, Österbotten, Mellersta Örsterbotten, Egentliga Finland) számolva*

Érdemes az eredményeket összehasonlító perspektívából is szemügyre venni. Ilyen szempontból a különböző őshonos, területileg koncentrált kisebbségi csoportok jelenthetnek összehasonlítási alapot. A vegyes házasságot kötők, illetve vegyes házasságban élők aránya mellett azt is érdemes figyelembe venni, hogy az adott kisebbség a teljes népesség mekkora arányát teszi ki. **Leszűrhető, hogy a vegyes házasságok aránya az erdélyi magyarok körében más, területileg koncentrált, nagy lélekszámú kisebbségekkel összehasonlítva nem számít magasnak.** Ez **különösen akkor** szembeöltő, **ha az endogámiára való hajlamot a csoport relatív méretéhez viszonyítjuk.** A 2. táblázatban feltüntetett kisebbségi csoportok közül csupán az erdélyi szászok mutattak kivándorlásuk előtt (1977-ben) nagyobb exogámiát, illetve ugyanez igaz az ulsteri katolikusok esetében. A másik három magyar közösség esetében ezzel az exogámia magasnak mondható nemzetközi összehasonlításban is.

A kulturális okok a vegyes házasság ellen való (vagy ritkább esetben azt támogató) csoportnormákat és az egyéni preferenciákat fedik. Ezekkel kapcsolatban a különböző etnikumok közötti társadalmi távolság, vagy az etnikai határ élessége/átjárhatósága is fontos fogalmak.

Az etnikai exogámia

Az etnikai exogámiára vonatkozó irodalom a vegyes házasságkötés különböző okait különbözteti meg. Általában véve különbséget tehetünk az úgynevezett kulturális és strukturális okok között. Mivel a strukturális tényezők önmagukban is befolyásolják az exogámia valószínűségét, amikor a kulturális okokat elemezzük, érdemes ezt a tényezőt valamilyen formában kontroll alatt tartani. Ezt teszi a 2. ábra, ami a nagyobb magyarlakta településeken a vegyes házasságok arányát ábrázolja a magyarok aránya függvényében Felvidéken, Erdélyben és Vajdaságban. Az ábra egy lineáris regressziós vonalat is tartalmaz. A fölötte lévő pontok olyan településeket ábrázolnak, ahol a vegyes házasságok aránya a magyar arány alapján az «elvárható» fölötti, míg az egyenes alatt lévő pontok esetében az «elvárható» érték alatti.

A strukturális okok a kisebbségi népesség méretét (számát és arányát), illetve területi koncentrációját takarják.

2. ábra: A vegyes házasságot kötők aránya (2006–2013) a magyar arány (2011) függvényében

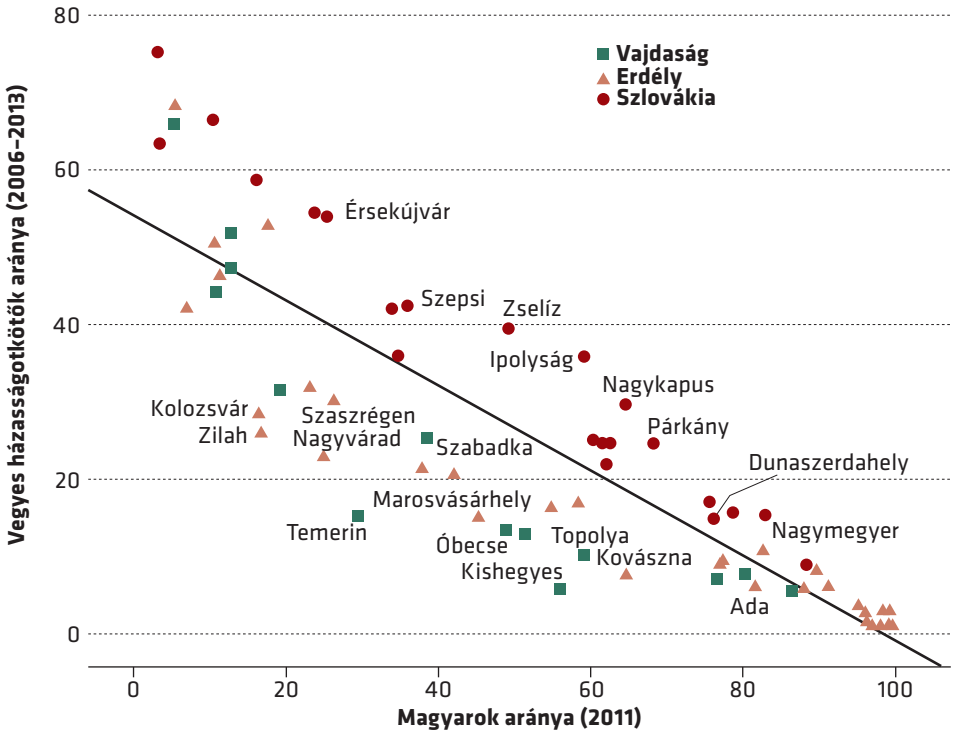

- **A szlovákiai magyarok által lakott településeken rendre magasabb a vegyes házasságok aránya**, mint az a magyar arányból következően várható lenne. Különösen igaz ez Érsekújvár, Szepsi, Zseliz, Ipolyság, Nagykapus és Párkány esetében, a legkevésbé pedig Rimaszombaton, Tornalján és Dunaszerdahelyen. Ez azzal állhat összefüggésben, hogy a magyarok és szlovákok közötti társadalmi távolság kisebb, mint a magyarok és szerbek, illetve a magyarok és románok között.

A vegyes házasságot kötők aránya járásonként a felvidéki magyarok között (2006–2013)

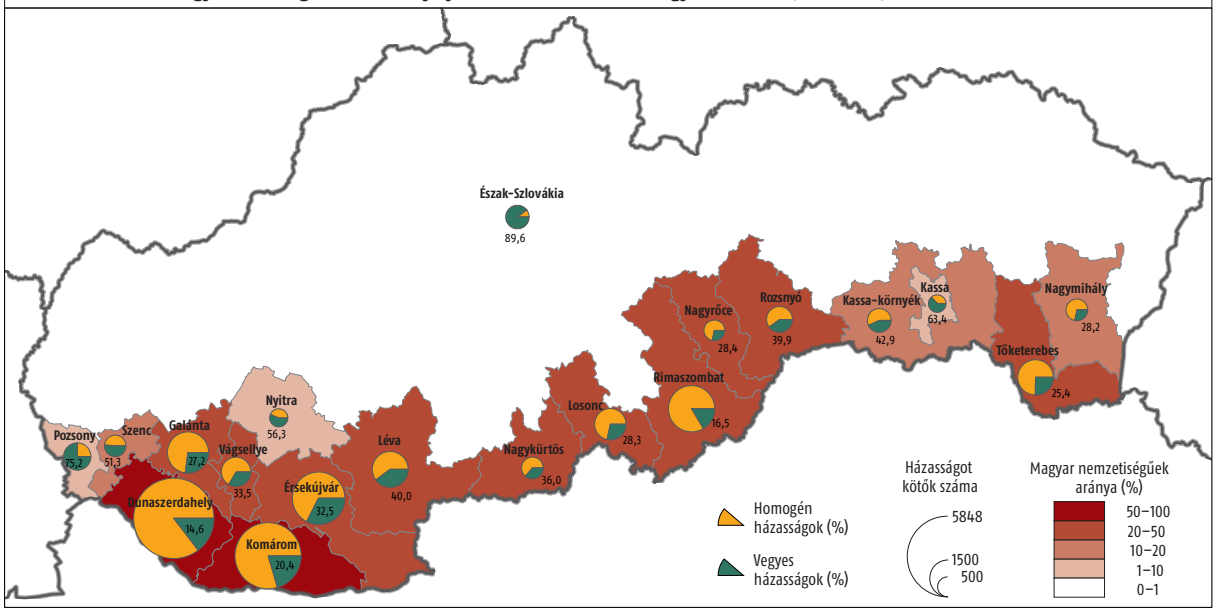

A vegyes házasságot kötők aránya régiónként a felvidéki magyarok között (2006–2013)

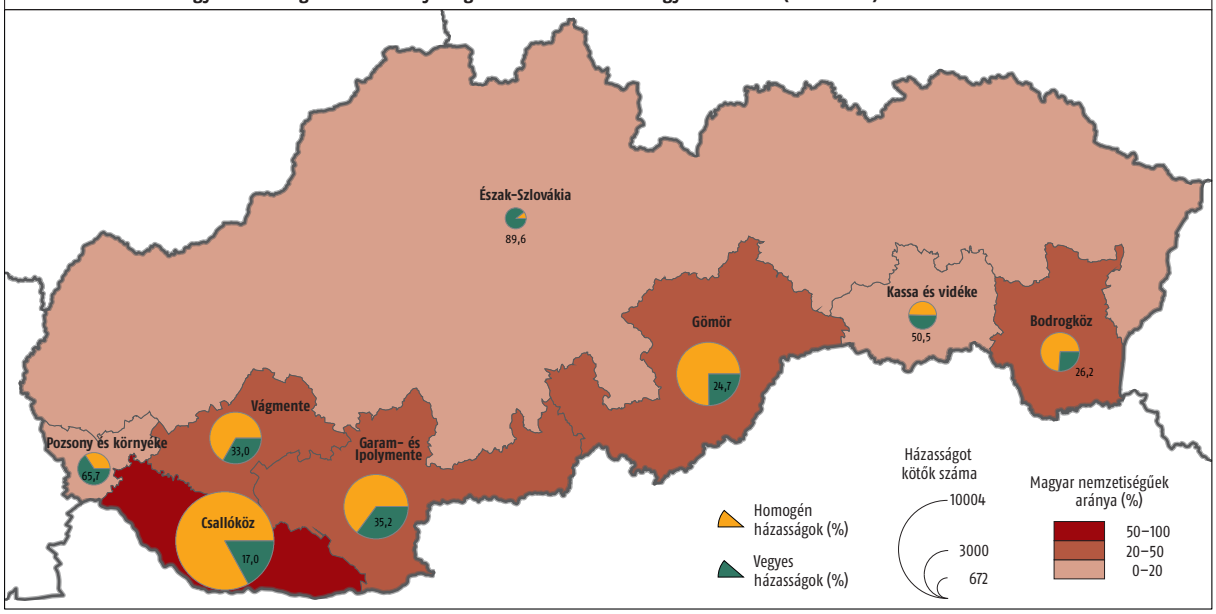

- **A vajdasági magyarok által lakott településeken az exogámia** általában **alacsonyabb az etnikai összetétel által várható értéknél.** Ez különösen **olyan** jelentős magyar lakossággal rendelkező **községekben** igaz, **mint Temerin, Óbecse, Kishegyes vagy Topolya.** Nem igaz az összefüggés viszont a kiterjedt vajdasági szórványra. A globálisan a szlovákiaihoz közelítő vegyes házasság arány a szórványban élők relatíve nagy arányának (vagyis egy strukturális tényezőnek) köszönhető.

A vegyes házasságot kötők aránya a magyarok között, községek szerint a Vajdaságban (2002–2015)

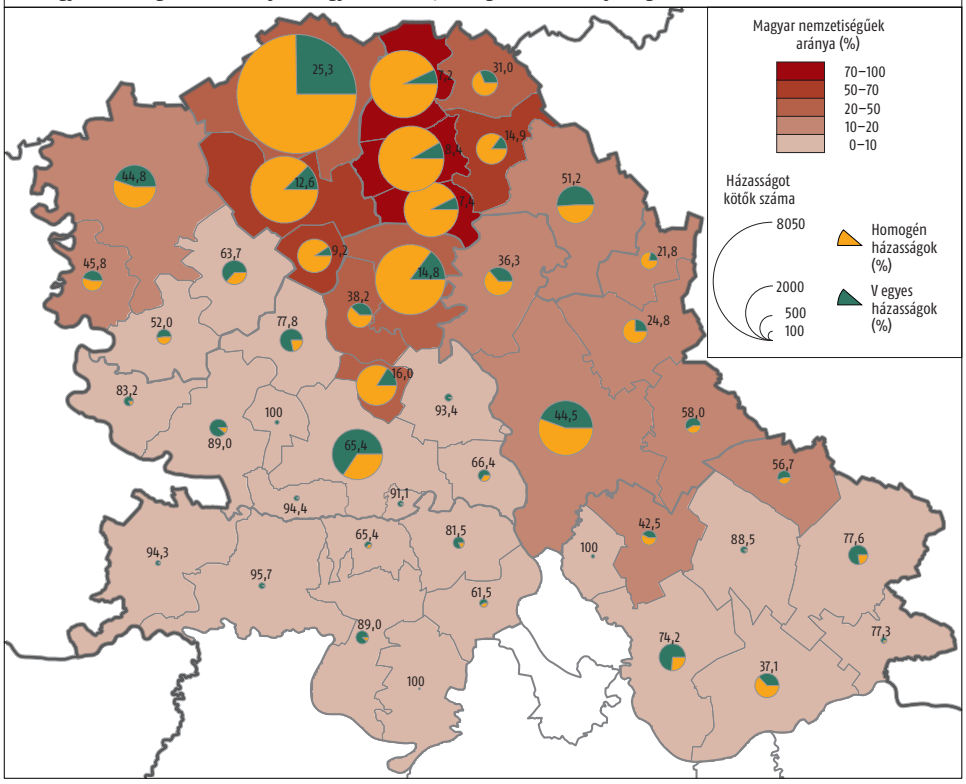

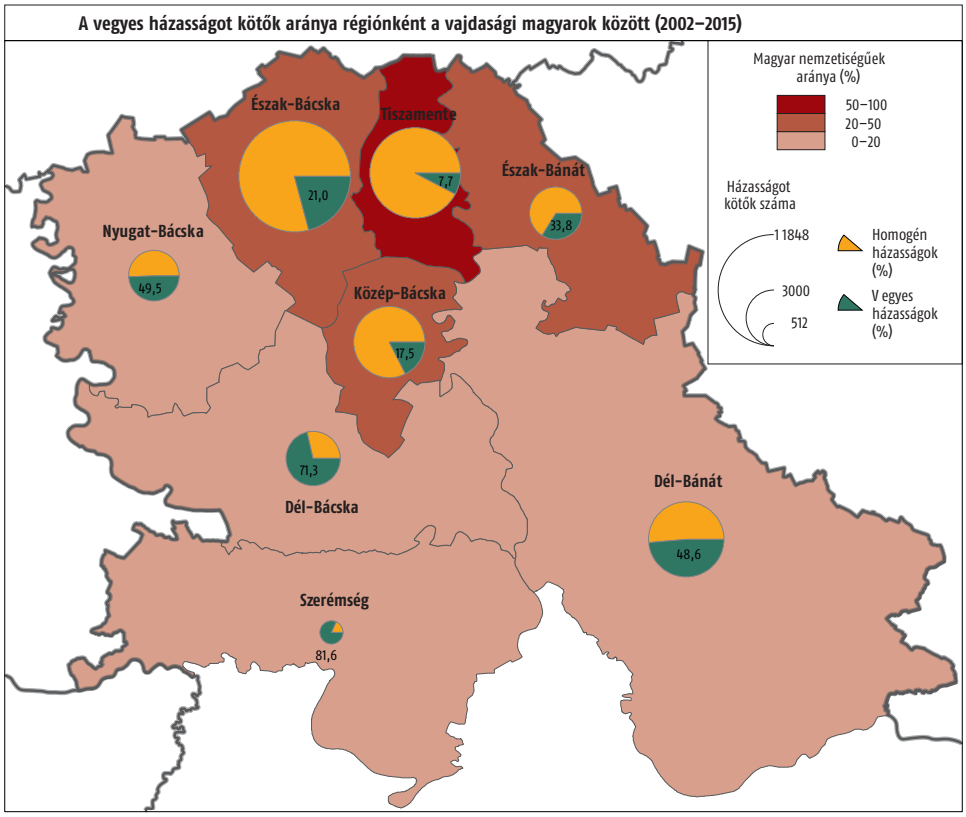

- **Erdélyben** az úgynevezett etnikai kontaktzónában, vagyis **a nem magyar többségű, de nagy arányban és számban magyarok által lakott településeken alacsonyabb**

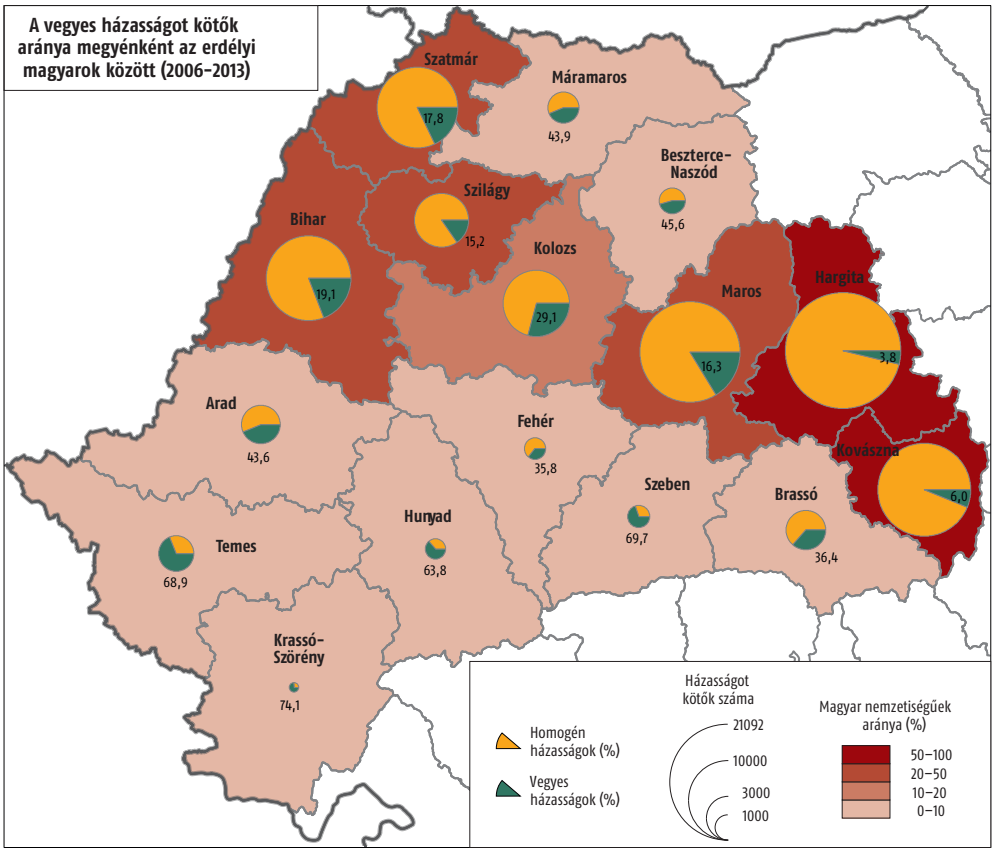

az exogámia az „elvárhatónál”, **a szórványban pedig a Vajdasághoz hasonlóan magas arányokat találunk**. Úgy tűnik, hogy **mindkét térségben inkább a strukturális kényszerek vezetnek az exogámiához,** vagyis, hogy az etnikai szerkezet miatt a fiatalok nehezebben találnak azonos nemzetiségű párt.

A vegyes családokon belüli etnikai szocializáció és asszimilációs veszteség/nyereség

A vegyes házasságot demográfiai szempontból, mint az asszimilációs veszteség/nyereség terepét vizsgálhatjuk, Szilágyi N. Sándor (2002; 2004) már érintett definíciójából kiindulva. Szerinte **a „nemzetiségváltás” mellett az etno-kulturális reprodukció csökkenését is asszimilációnak kell tekintenünk**. **A Kárpát-medence őshonos magyar kisebbségei esetében** természetesen **az etno-kulturális reprodukció esélye jóval nagyobb, mint a bevándorló közösségekben, azonban itt is vannak olyan kockázati csoportok, ahol ez kisebb eséllyel valósul meg.** Az **egyik ilyen kockázati tényezőt a szórványhelyzet jelenti**, különösen, amennyiben az adott településen nem létezik magyar nyelvű oktatás. **A másik kockázati tényező a vegyes házasság**, amin belül a gyermekek akár a tömb-területeken is a többségi identitás fele mozdulnak el. Az alábbi táblázat a vegyes családban élő kiskorúakra vonatkozó adatokat foglalja össze Erdély, Kárpátalja és Dél-Szlovákia esetében.

3. táblázat: A magyar nemzetiségűként regisztrált gyermekek aránya magyar párú vegyes családokban, Erdélyben, Kárpátalján és a Szlovákiában

			Ebből magyarként regisztrálták	Magyar párú vegyes család
Erdély	1977	84 100	23 800	28,3
	1992	108 630	31 611	29,1
	2002	71 270	21 879	30,7
	2011	58 100	15 085	33,9
Kárpátalja	2001	16 860	8564	50,8
Szlovákia	2011	28 104	6492	23,1

Forrás: IPUMS International; INFOSTAT

Erdélyben a vegyes családban élő kiskorú gyermekek 28–34 százalékát, Szlovákiában pedig csupán 23,1 százalékát regisztrálták magyarként. Ezzel szemben Kárpátalján a magyarként regisztrált gyermekek aránya 2001-ben meghaladta az 50 százalékot. Amennyiben a többségi és kisebbségi kategóriák közötti viszonyrendszer teljesen szimmetrikus lenne, a vegyes családokban élő gyermekek felét regisztrálnák a szüleik magyarként. Ahol ez nem így van, a vegyes házasságokban asszimilációs veszteség, illetve nyereség keletkezik. A fenti népszámlálási eredmények, illetve egyéb vizsgálatok alapján azt mondhatjuk, hogy **a három nagylétszámú magyar közösség közül egyedül Kárpátalja esetében beszélhetünk asszimilációs nyereségről, a többi esetben azonban a magyarok számára kedvezőtlen az eredmény.**

A magyarként regisztrált kiskorúak aránya a vegyes családokban járásonként és városonként Kárpátalján (2001)

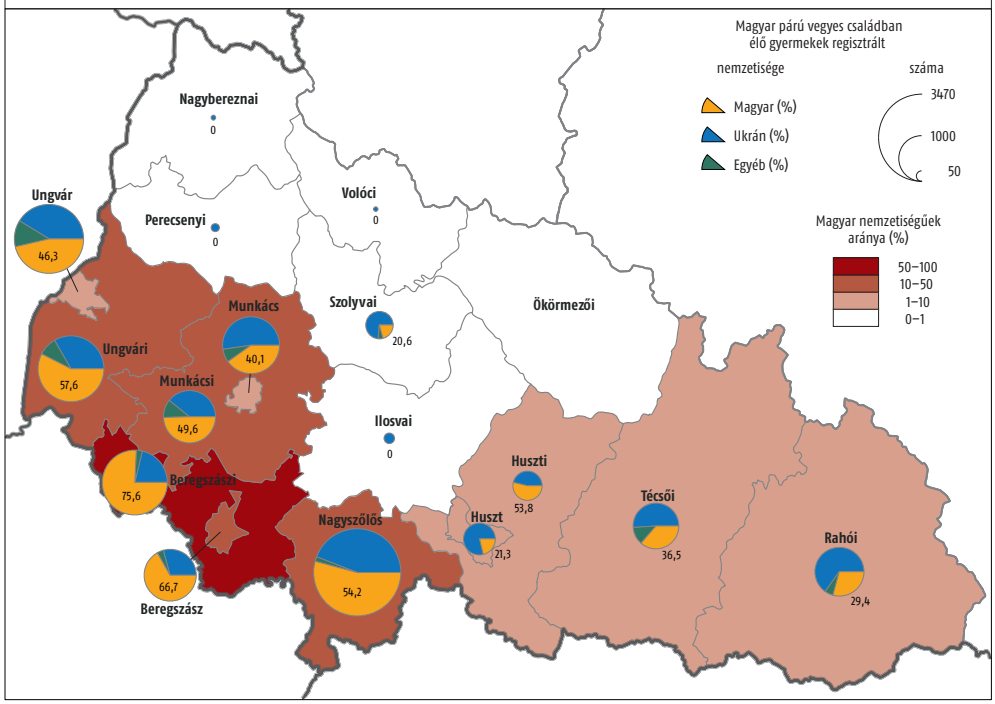

Az arányok természetesen regionálisan is jelentős eltéréseket mutatnak. **Kárpátalján a magyarok által jelentős arányban lakott régiókban a magyar közösség egyértelmű asszimilációs nyereséget könyvelhet el, és az olyan ukrán többségű városokban is viszonylag kiegyenlítettek az etnikai szocializációs modellek, mint Ungvár vagy Munkács.**

Szlovákia képezi a másik végpontot, ahol a vegyes házasságban született gyermekeket még a Csallóközben is nagyobb eséllyel regisztrálják szlovákként, mint magyarként, egyes régióban pedig a magyar közösség vegyes házasságokban keletkező asszimilációs vesztesége igen jelentős.

A magyarként regisztrált gyermekek aránya a szlovák–magyar vegyes házasságokban járásonként Szlovákiában (2011)

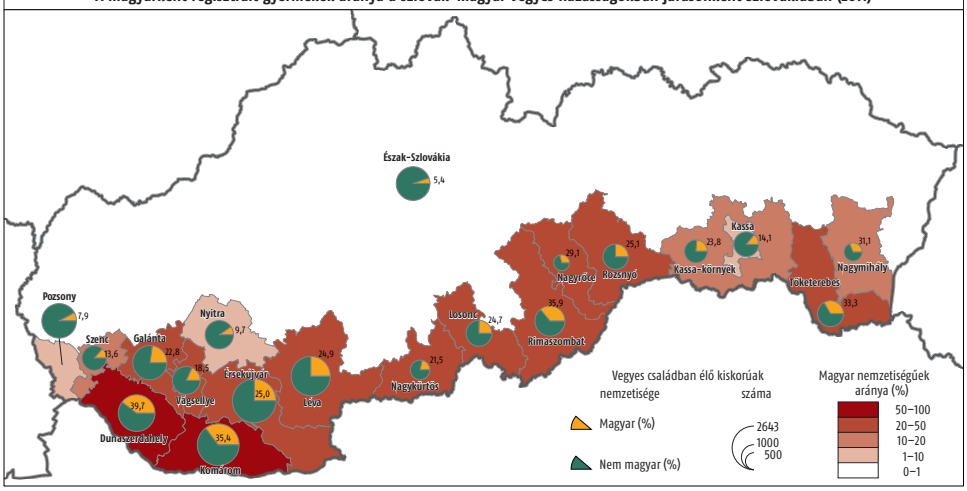

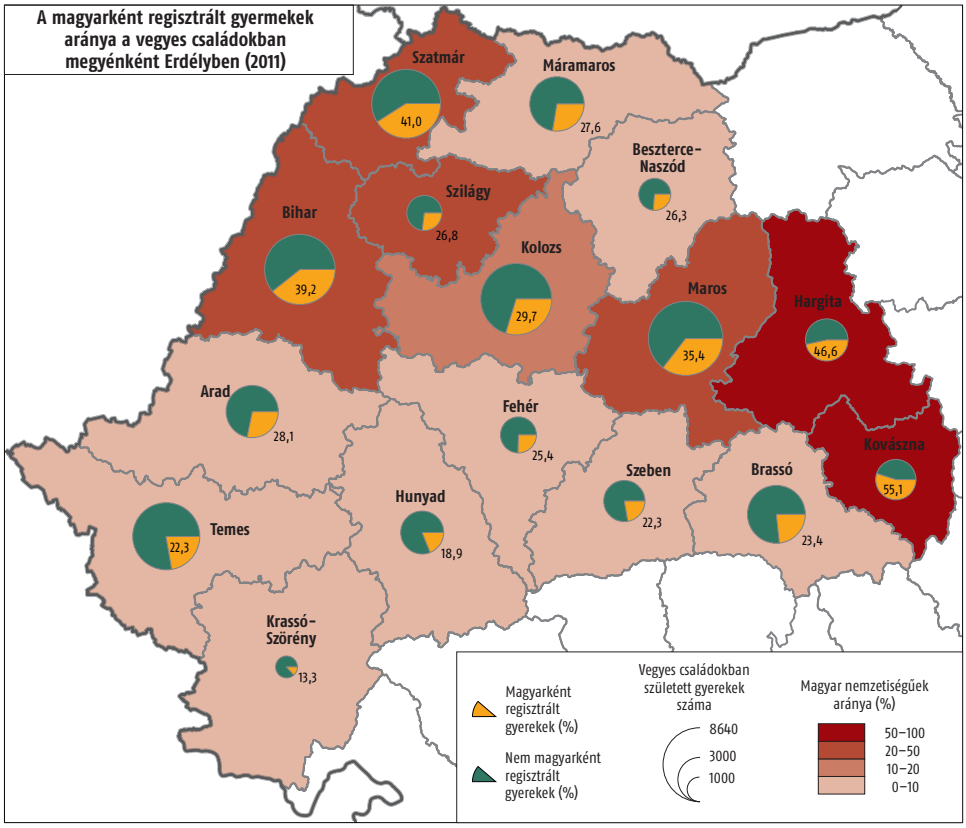

Erdélyben Székelyföld az egyetlen olyan régió, ahol az etnikai szocializációs mintázatok kiegyenlítettek, máshol a magyarság asszimilációs veszteséget könyvelhet el.

Vajdaság esetében nem rendelkezünk a gyermekek nemzetiségére vonatkozó adatokkal, **a vegyes házasságok aránya alapján azonban 18 200-ra becsülhetjük a vegyes házasságban élő gyermekek számát 2011-ben. Ez a szám Szlovákiában 28 100, Erdélyben pedig 58 100. Kárpátalján 2011-re a 2001-es értéknél alacsonyabb, mintegy 11 ezres számmal kalkulálhatunk.**

Ez alapján a **Kárpát-medencében a vegyes családban élő kiskorúak számát mintegy 115 000 főre becsülhetjük.**

Házassági heterogámia- az interjús kutatás eredményei alapján

Az interjús vizsgálat során összesen **79 interjút készítettünk olyan személyekkel, akik magyar-többségi vegyes házasságban élnek és kiskorú gyermeket nevelnek.** Szemben a statisztikai másodelemzésre épülő demográfiai komponenssel, **az interjús vizsgálat során** nem törekedtünk szigorúan (matematikai értelemben vett) reprezentativitásra, viszont **igyekeztünk** lehetőség szerint **az etnikai vegyes házasság lehetséges típusait lefedni.** Ezért a „mintánkat" úgy állítottuk össze, hogy abban egyaránt legyenek:

- magyar és nem magyar többségű településen élők
- különböző iskolai végzettséggel rendelkezők
- a gyermekeik számára magyar és többségi nyelvű oktatást választók
- házastársi és élettársi kapcsolatban élők

1. táblázat: Az interjús vizsgálat helyszínei

	Vizsgált települések/körzetek	Interjúk száma	Interjúk típusa
Erdély	Kolozsvár, Marosvásárhely és környéke, Sepsiszentgyörgy és környéke	27	Dominánsan a pár mindkét tagjával (egyszerre vagy egymást követően), néhány egyéni interjú
Szlovákia	Komáromi és Érsekújvári járás	16	Dominánsan egyéni interjúk, több esetben a pár mindkét tagjával
Vajdaság	Szabadka és Zenta	18	
Kárpátalja	Ungvár és ungvári járás	18	

A vizsgálat elsődlegesen **a vegyes családban élő magyar nemzetiségűekre koncentrált, de külön szempont volt**, hogy **a többségi házastársak nézőpontja** is megjelenjen. Ezért **nem pusztán egyéni interjúkat készítettünk,** hanem **sok esetben a pár mindként tagját lekérdeztük** (egyidejű, vagy egymást követő) interjú formájában.

Erdélyben Kolozsvár, Marosvásárhely és környéke, illetve **Sepsiszentgyörgy és környéke volt a kutatás terepe.** Kolozsváron a magyarok aránya csupán 16 százalék, Marosvásárhelyen 45 (míg a környező településekkel együtt közel 50), Sepsiszentgyörgyön pedig 76 százalék (míg a környező településeken a magyar dominancia még erősebb). **A demográfiai elemzésekből tudjuk, hogy Kolozsváron a magyarok 26, Marosvásárhelyen 13, Sepsiszentgyörgyön 8 százaléka választott román nemzetiségű párt az elmúlt évtizedben.** A népszámlálások szerint Sepsiszentgyörgyön a vegyes családban élő kiskorúak többségét magyarként regisztrálták, a nyelvhasználat tekintetében pedig még inkább egyértelmű a magyar irányba történő eltolódás.

A két nem magyar többségű településen a helyzet fordított: a vegyes családban felnövő gyermekek nagyobb eséllyel mozdulnak el a többség felé.

Szlovákiában, a kétharmad arányban magyar **komáromi és az** egyharmad arányban magyar **érsekújvári járásokban interjúztunk**, szlovák és magyar többségű településeket egyaránt kiválasztva. A szlovák többségű járásban a magyarok egyharmada lépett vegyes házasságra az utóbbi évtizedben, míg a magyar többségi járásban ez az arány 20 százalékos. **A vegyes házasságon belüli etnikai szocializáció** a statisztikai adatok szerint úgy a magyar, mind **a szlovák** többségű **területeken a többség irányába gravitál.** A komáromi járásban az ilyen gyermekek 35, az érsekújváriban pedig csupán 25 százalékát regisztrálták magyarként, és nyelvhasználatukban is dominál a szlovák.

A vajdasági Szabadkán a magyarok relatív többséget képeznek, viszont nyelvileg kisebbségben vannak a szerb/délszláv népességgel szemben. **Zenta** abszolút **magyar többségű** település. **A térség etnikai összetétele igen színes**, miközben nyelvileg a népesség egy magyar és egy szerb/délszláv blokkba sorolható. **Így úgy döntöttünk, hogy interjúalanyaink közé nem csupán szerb–magyar, hanem egyéb délszláv–magyar vegyes kapcsolatban élőket is felveszünk.** A statisztikai adatok szerint Zentán a magyarok 8, Szabadkán pedig 25 százaléka kötött vegyes házasságot, nincsenek viszont mennyiségi információink az etnikai szocializáció kimeneteléről.

Kárpátalján Ungvár és az ungvári járás magyar többségű falvai képezték a kutatás terepét. Ungvár egy relatíve **erős magyar intézményes hálózattal rendelkező**, **de erősen szórványosodó város**, ahol 2001-ben a magyarok többsége vegyes házasságban élt. Az etnikai szocializáció mintázatai viszont meglepően kiegyenlítettek: a vegyes házasságban élő gyermekek közel felét magyarként regisztrálták 2001-ben, és a magyar irányba történő eltolódás a létező kutatások szerint erőteljesebb lett a poszt-majdani periódusban. Az ungvári járás dél-keleti falvai ezzel szemben a magyar tömbvidékhez kapcsolódnak. Itt a magyarok csupán 14 százaléka élt vegyes házasságban, és a vegyes házasságban élő gyermekek egyértelműen nagyobb eséllyel mozdulnak el a magyar identitás és nyelvhasználat irányába.

A vegyes házassággal szembeni attitűdök: többségi „tolerancia”

A vegyes házassággal kapcsolatos attitűdök vonatkozásában az első és talán legfontosabb szempont a meglehetősen általános többségi tolerancia. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a románok, szerbek, szlovákok és ukránok nem, vagy csak nagyon kis mértékben „diszkriminálják” a magyarokat a házassági piacon, illetve utasítják el a magyarokkal kötött vegyes párkapcsolatot és házasságot. Ennek oka, hogy a magyarok nem egy (fenotipikus jegyek alapján) látható, és nem is szociálisan stigmatizált kisebbség, mint a rasziális kisebbségek, egyes bevándorló csoportok, vagy éppen a kelet-európai romák. Így a magyar–román, magyar–ukrán, magyar–szlovák, vagy magyar–szerb vegyes házasságoknak sem a többség részéről érkező elutasítás szab gátat (míg például a roma–nem roma vegyes házasságok esetében ez a fő visszatartó erő).

A többségi népességek részéről tapasztalható meglehetősen **nagymértékű tolerancia hátterére az erdélyi vizsgálat mutatott leginkább rá. Itt** az volt megfigyelhető, hogy **a többségiek a** (románul jól beszélő) **magyarokra** adott kontextusban nem mint kisebbségire, hanem **mint „kvázi” én-csoport tagokra tekintenek**, így azok magyarságának a megismerkedésben, a párválasztásban nincs is különösebb jelentősége (a többségi fél perspektívájából):

„Még csak nem is sejtettem, hogy magyar, olyan jól beszél románul. Nem tudtam, honnan jön az, hogy Tibinek hívják. A Tiborból persze. De lehetett volna Tiberiu, vagy volt egy osztálytársam, akit úgy hívtak, hogy Teddy, aki román volt. Mit tudtam én. Olyan jól beszélt, hogy senki sem gondolta volna, hogy magyar.” (kolozsvári román nő)

Érdekes módon **ugyanez az „etnikai jelöletlenség” a Székelyföldön fordított irányban is megfigyelhető**, olyankor, amikor egy adott kistérségben a magyar az alapértelmezett nyelv és kategória:

„Kérdező[1]: *Hol ismerkedtek meg, hol találkoztak?*

– *Mi Kökösben találkoztunk egy majálison. Ezelőtt minden évben szerveztek a tűzoltók majálist július elején.*

K.: *S a férje lement akkor oda mulatni?*

– *Igen, ezelőtt szokás volt, hogy a fiatalok jártak át egyik faluból a másikba majálisokra, bálokba. Ők, az aldobolyiak*

1 Kérdező, a továbbiakban rövidítve, K.

átjöttek egy páran. Felkért táncolni, ott ismerkedtünk meg.

K.: *Jó, de ez az ismerkedés hogy történt? Egyáltalán milyen nyelven történt? Magyarul?*

– *Hát persze. Mit tudtam én, hogy ő román. Akkor nem is tudtam. Mit tudtam én azt akkor. Utólag aztán mondták nekem. De így, amikor megismerkedtem vele, én nem tudtam róla, hogy most ő...*

K: *Hogy román fiú.*

– *Igen, én azt hittem róla, hogy magyar.*" (Aldobolyban élő magyar nő)

A vegyes házassággal szembeni tolerancia mögött leginkább tehát a fenti interjúrészletekből kiolvasható mechanizmus áll, amely adott helyzetben az „etnikailag jelöletlen" másikat a saját csoporthoz számítja. Ez egyben azt is jelenti, hogy **a többség** (adott esetben a helyi többség) **a vegyes párok, vagy a vegyes házasságban élők asszimilálására törekszik**, akár öntudatlanul is, azáltal, hogy a többségi nyelvhasználatot magától értetődőnek veszi, elvárja, kikényszeríti.

Az így értelmezett **többségi „tolerancia"** (**vagy** talán helyesebben **az etnikai eredettel szembeni közömbösség**) **alól** inkább **csak ritka kivételek adódtak.** Ez **legtöbb esetben Szlovákiában** jelent meg, ahol elsősorban az ország északi részén élő rokonok vonatkozásában számoltak be értetlenségről, illetve a magyarokkal szembeni, a párválasztásra is rávetülő előítéletességről.

A magyarok többségképe, intézményes párhuzamosság és határfenntartó gyakorlatok

A többségi „tolerancia" közepette **a vegyes házasságok gyakorisága** elsősorban **a kisebbségi magyarok saját csoport iránti preferenciájának a mértékétől**, **illetve a többséggel szemben fenntartott távolságtól függ**. Ebben a tekintetben a négy kisebbségi magyar közösség között igen jelentős és több tényezőtől függő különbségeket találunk. Ebben a fejezetben elsősorban két tényezőnek a szerepét tartjuk fontosnak kiemelni. Az első a magyarok többségképe, és ezzel összefüggésben a kisebbségi identitása, a második pedig az intézményszerkezet,

amely nagyobb vagy kisebb mértékben egyfajta etnikai párhuzamosságot tarthat fenn.

A magyarok többségről alkotott képére a (családon belül) észlelt **kulturális különbségeken keresztül kérdeztünk rá.** Ebben a vonatkozásban az erdélyi és a szlovákiai interjúk képezték a két végpontot. Szlovákiában visszatérő elem volt, hogy a szlovákok és a magyarok közötti kulturális különbségek minimálisak, a különbségek pedig egyedül nyelvi természetűek:

> *„A mai napig az óráimon mindig elmondom, hogy nincs probléma a vegyes házassággal, mert a szlovák és a magyar kultúra olyan mértékben hasonlít, hogy különösebb kultúrabeli különbségek nincsenek, mert az is, hogy te karácsonykor mit eszel, vidékenként abszolút megegyezik a szlovák meg a magyar."* (komáromi magyar nő)

A kulturális közelség diskurzusa értelmezésünk szerint nem csupán a mindennapokban meglévő társadalmi közelségre utal (habár kétségtelenül arra is), **hanem az etnikai hierarchiára, amiben a magyarok a szlovákokat talán maguk fölé helyezik** (de semmiképpen nem helyezik őket maguk alá). **Erdélyben** ezzel szemben még **a vegyes házasságban élő magyarok esetében is erős a kulturális különbségek diskurzusa,** ami egyben a románok alulpozícionálásával egészül ki:

„K.: *És miben látja ezeket a különbségeket?*

– *Hát, sok mindenben. Akár étkezési, jellegzetes ünnepi étkezési szokásbeli különbségek is vannak, de ettől függetlenül én úgy gondolom, hogy munkához való hozzáállás például, amiben én úgy érzem, hogy, tehát én inkább mániákusnak mondanám magam, ők lazábbak ezen a téren. Tehát, ahogy én azt tapasztalom, hogy ebben a nemzetiségben azért a tisztaság, a rend, a fegyelem, talán kevésbé fontos, mint a magyar nemzet számára. De az is lehet, hogy ezt csak én túlzom el, mint személyiség, tehát, hogy ezt azért nem biztos, hogy ennyire határozottan rá kell húzni. De ezt én személy szerint így tapasztaltam, hogy ez azért egy különbség."* (marosvásárhelyi magyar nő)

Vajdaság, illetve Kárpátalja esetében nem figyelhető meg a kulturális különbségek az erdélyihez hasonló diskurzusa, **de ennek a szlovákiaihoz hasonló tagadása sem.** Érdemes megjegyezni, hogy **mindkét esetben megfigyelhető** volt **a vegyességnek,** illetve **a hibrid identitásoknak valamiféle** (Erdélyben és Dél-Szlovákiában egyáltalán nem tetten érhető) **megjelenése.**

Vajdaságban ez a jugoszlavizmus, illetve a **jugoszláv idők iránti nosztalgiához**, míg **Kárpátalján a helyiséggel („Kárpátaljaisággal") fémjelezhető**, amely sok interjúszövegben mint a vegyesség szinonimája jelent meg.

Az alanyok és szüleik (nemzetiségtől függetlenül) nagyrészt olyan társadalmi közegben szocializálódtak, egy olyan multietnikus Jugoszláviában, ahol nem voltak szigorú etnikai határok, nem határozták meg az emberek mindennapjait az etnikai jelzők.

„Szerb férfi: *A szüleim szerbek, szerbnek vallják magukat. De egészen 1995-ig jugoszlávok voltunk, és én ebben a szellemben nevelkedtem. Én akkor még nem is tudtam, hogy a magyar meg a szerb nemzetiség ilyen élesen különáll. Én jugoszláv voltam, így neveltek. A szüleim annak vallották magukat. Csak később mondták, hogy ők szerbek, amikor mindennek vége lett.*

Magyar nő: *A szüleim is jugoszlávnak vallották régen magukat. De valójában mi a családban mindig magyarul beszéltünk.*" (szabadkai páros interjú)

A vegyes házasságkötést befolyásoló második kulcstényező a kisebbségi intézmények struktúrája. A kisebbségi csoport etnikai endogámiára vonatkozó törekvése csakis **abban az esetben lehet hatékony, ha azt egy sűrű intézményes háló támogatja**, ami egyben megteremti azokat az etnikai szempontból homogén társadalmi tereket, amelyek a vegyes házasság ellen ható „lokális házassági piacokként" működnek. Korábbi vizsgálatokból tudjuk, hogy Erdélyben ez a fajta intézményesen támogatott etnikai párhuzamosság kulcsszerepet játszik a politikai programok és az intézményes realitások szintjén egyaránt.

Ez a fajta intézményes szétfejlődés és növekvő párhuzamosság erőteljesen megjelent a kolozsvári, marosvásárhelyi és sepsiszentgyörgyi interjúkban is, a vegyes családban élők némelyike (de korántsem mindegyike) esetében azonban érthető módon negatív vagy erősen ambivalens felhanggal. A felnőttek beszámolójában, amennyiben etnikailag vegyes összetételű településen nevelkedtek, általában megjelenik a másik nemzetiséghez való közelség toposza. **A másik közösség tagjaival kialakított közeli viszony szorosan kötődik a vegyes intézményes és társadalmi terekhez: a „vegyes" iskolához** (ami vagy román nyelvű oktatást, vagy egy intézményen belüli román és magyar tagozatot jelent), **vagy** egyszerűen csak **a másik etnikumhoz tartozó gyermekekkel való interakcióhoz** a „blokk [tömbház] előtt".

Ezek a fajta vegyes élethelyzetek és társadalmi terek azonban mind a három kutatási helyszínen jelentős módon megritkultak, ami két tényezővel függ össze. Az egyik a magyarok párhuzamos (vagyis különálló és általuk ellenőrzött) intézményekre való törekvése, ami az oktatási rendszer és a különböző egyéb szervezett tevékenységek etnikai alapú szétválásához vezet. A másik, hogy **a városokban a gyerekek egyre inkább intézményesen és a szülők/felnőttek által felügyelt keretek között töltik szabadidejüket.** Itt **a település vegyes összetétele ellenére kicsi az esélye annak, hogy más etnikumú gyerekkel találkozzanak véletlenszerűen.** Ez értelemszerűen a vegyes családban felnövő gyermekek számára is az etnikailag homogén társadalmi terek tapasztalatát erősíti, a szülők számára pedig azzal jár, hogy el kell, döntsék, a magyar vagy a román intézményes világba tagolják be gyermekeiket.

Ez a fajta intézményes párhuzamosság, illetve **a társadalmi terek homogenizációja Kárpátalján és Felvidéken nem jelent meg** gyakorlatilag egyáltalán, erőteljesen kiérződött ellenben a Vajdaságban készült interjúkból a helyi szóhasználatban gyakran „gettósodásnak" nevezett folyamat:

> *„Utána a 90-es évek és az elemi iskola, nyilván fordult a helyzet, és az etnikai, illetve nacionalista megnyilvánulások igencsak populárisok voltak. Itt ugye mindenki megpróbált a saját etnikumához húzni, szerbek a szerbekhez, a magyarok a magyarokhoz, és ez alapján klikkesedni, csoportosulni."* (szabadkai magyar nő)

A többségről alkotott elképzeléseiktől, illetve **a rendelkezésünkre álló intézményes szerkezettől függően a magyarok** többé vagy kevésbé intenzív és többé vagy kevésbé hatékony **„etnikai határellenőrzési" és „tisztítási" gyakorlatokat végeznek**, végső soron pedig (a többség részéről megnyilvánuló tolerancia/közöny kontextusában) **ezeket tekinthetjük a vegyes házasság ellenében ható legfontosabb tényezőnek.** Ezekkel a határfenntartó gyakorlatokkal kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy összehasonlító kontextusban meglehetősen „lágyak", ami például akkor válik nyilvánvalóvá, ha figyelembe vesszük, hogy a romákkal kötött párkapcsolat gyakran nem csupán a magyar közösségben való tagság megtagadásával, hanem a szűkebb családi kapcsolathálóból való kikerüléssel jár.

Ez **a magyarok és a többségiek között kötött vegyes házasságok esetében elképzelhetetlen,** vagyis fel sem merül, **hogy a vegyes párok a személyes hálózatokból kikerüljenek**, vagy megtagadják tőlük a szimmetriára épülő társadalmi kapcsolatok fenntartását. Az „entikai határrendőrség" a fentinél jóval lágyabb formái azonban érvényesülnek, és ezek tekinthetők a vegyes házasságot gátoló legfőbb tényezőnek:

> *„A reakciók inkább érzelmiek voltak, és nem is voltak igazából megfogalmazva. Vagyis nem volt nekik konkrét kimondott ellenvetésük. Apám például közölte, hogy hát, hogy ha mi eldöntöttük, nekik igazából nagyon ellenvetésük nem lehet. Jó székelyes módra, asszony hozd a pálinkát, igyuk meg az áldomást. De ettől függetlenül ez olyan dolgokba nyilvánult meg, hogy a húgomnak például a férje magyar, és akkor apám évekig valószínűleg nem volt tudatosan, mert észre sem vette, de soha nem kezelt le a férjemmel, csak a sógorommal."* (sepsiszentgyörgyi magyar nő)

Etnikai jegyek: választási kényszer és a vegyes kapcsolatok útfüggősége

A többségi és kisebbségi identitások, illetve a kisebbségi intézmények által fenntartott etnikai párhuzamosság kontextusában Brubaker szavaival *„a nyelv, a politika és a hétköznapi élet szigorúan és határozottan egymást kölcsönösen kizáró kategóriákba sorolja a népességet, nem hagyva teret a kétértelmű vagy vegyes formáknak".*[2] Ez igen élesen érvényesül a vegyes házasságon belüli etnikai szocializáció vonatkozásában, amit valójában egymást (általában) kizáró alternatívák közötti választások sorozataként írhatunk le. **Az interjús vizsgálatunk** ezeket **a választási helyzeteket próbálta körüljárni**, **amelyek közül a legfontosabbak a** fentiekben leírt **nyelvhasználat,** illetve **az oktatás nyelvének a megválasztása.** Ezek mellett **külön vizsgáltuk azokat a döntési helyzeteket, amelyek a párkapcsolat vagy a gyerek biográfiája szempontjából határpontként jelennek meg: milyen templomban esküdjenek, milyen nevet adjanak a gyermekeknek, milyen vallásúnak kereszteljék, milyen nyelven iskoláztassák őket?** Ezek a döntések olyan értelemben határpontok, hogy

2 Brubaker, Rogers: *Ethnicity without Groups*. Cambridge Mass.-London: Harvard University Press, 2004, 55.

bizonyos lehetőségeket megnyitnak, másokat pedig bezárnak, ily módon pedig az etnikai szocializációhoz kapcsolódó további alkufolyamatokat döntő módon befolyásolják.

Sok esetben **a döntési helyzeteket az könnyíti meg, ha** azokat **valamilyen „hagyomány"** (bevett szokás) **szabályozza.** Az **erdély**i interjúalanyok **esetében például a vezetéknév megválasztása** még mindig többnyire **a hagyományt követi**, éspedig **a vegyes családokban is a férfi vezetéknevét fogadják el családnévnek**, ugyanúgy, ahogy általában Romániában más családok esetében is ez a szokás. Így ez kevéssé jelenik meg etnikai markerként. Szlovákiában a helyzet részben hasonló, a meginterjúvolt párok esetében a nők egy kivétellel felvették a férj vezetéknevét.

A helyzetet az -ová végződés bonyolítja, hisz a magyar nők jelentős része él azzal a jogával, hogy azt elhagyja, illetve a magyar leánygyermekek esetében sokan, több évtizedes hagyományt követve, nem csatolják az -ová végződést. Az interjúalanyaink között azonban csupán egy olyan magyar nő volt, akinél az -ová végződés hiányzott, és általában a férjük (szlovák) nevével együtt vették fel azt.

A vallás vonatkozásában szintén **jelen van a hagyomány általi szabályozás. Erdélyben nyomelemeiben található meg** már csak **az a szabály, hogy a fiúgyermek az apa, a leánygyermek az anya vallását követi**, ahogy az például Aldobolyban szokás, ahol a magyar–román együttélésnek még megvannak a hagyományos szabályai:

– *„Náluk a faluban van egy tradíció, ahogy szokás. Mivel eléggé sok vegyes család van. Valójában sok olyan van, aki román volt, de elmagyarosodott, s most már magyarnak tartja magát. Van olyan is, aki magyar volt, s elrománosodott, s inkább románnak tartja magát. Meg van általában ezekben a vegyes házasságokban, hogy ha lány az anya vallását veszi fel, s a fiú meg az apa vallását.*

K.: *… az apa vallását? S ez Önöknél még működik?*

– *Igen. Nálunk is ez így történt. Tehát az esküvő is meg volt tartva a református templomban is és meg volt tartva az ortodox templomban is. A lányom református, akárcsak én, a fiam ő ortodox, akárcsak a férjem. De attól eltekintve a fiam a Székely Mikó Kollégiumba jár, s a lányom is."* (Aldobolyban élő nő)

Kárpátalján a vallás és a név megválasztásában a hagyománynak még nagyobb szerepe van, ez a hagyomány pedig **a többi területnél erőteljesebben patriarchális** (férfiközpontú). Így a vegyes házasságot kötő felek nagy része **természetesnek vette a férje utáni vezetéknév felvételét**, illetve **a férj szerinti vallási szokások követését** az esküvőn vagy a gyermekek keresztelésekor. Volt olyan interjúalany, aki ezt egyfajta törvényszerűségnek tekintette:

– *„Volt egyházi tartás. A pravoszláv templomban esküdtünk. […]Kárpátalján azért ez ilyen, ha nem is törvény, hanem*

szokás, vagy nem is tudom, hogy lehet ezt nevezni. Hogy mindig kell, hogy a feleség a férj után menjen. Mint vallásban, mint sok mindenben." (magyar nő, Ungvár)

Ugyanakkor, ahogy érintettük – valószínűleg a magyarság és a magyar nyelv nagyobb presztízse okán – ez nem jelent a kisebbségi közösségtől való tényleges eltávolodást, hisz a magyarok általában visszatérnek az eredeti vallásukhoz, és a gyermekek is nagy eséllyel a katolikus vagy református közösségbe integrálódnak.

A vegyes családokon belüli nyelvhasználat

A magyarsághoz való tartozás kritériumai mind a négy kisebbségi közösség esetében meglehetősen egyértelműek és egységesek. Magyar az, aki annak vallja magát, illetve megfelelő szinten beszél magyarul. Megfelelő magyar nyelvtudás hiányában azonban a hétköznapokban nem ismertethető el a magyar kategóriában való tagság. Így az etnikai szocializáció kulcseleme a nyelvhasználat, és ebben a négy vizsgált közösség között nincsenek különbségek. **Jelentős regionális különbségek vannak** viszont **a magyar nyelv presztízsében és használati értékében** a többségi nyelvhez viszonyítva. A vegyes családokon belüli nyelvi szocializáció kimenetelét pedig (legalábbis statisztikai értelemben) ezek a tényezők határozzák meg.

Erdélyben nagyon éles különbségek mutatkoztak a kolozsvári és marosvásárhelyi, illetve a sepsiszentgyörgyi kutatási helyszín között. **A kolozsvári és marosvásárhelyi** kutatási **helyszíneken nagyon gyakran fogalmazták meg a párok a családon belüli kiegyensúlyozott kétnyelvűség iránti igényüket. Ez** azonban egyértelműen **deklaratív szinten maradt**, ugyanis **a többségi házastárs** csupán **az esetek kis hányadában tanult meg magyarul**, és a házastársak közötti kommunikáció nyelve abban az esetben is a román maradt, ha a többségi fél már előzőleg tudott magyarul. **A magyar többségű Sepsiszentgyörgyön ez radikálisan különbözött.** Itt, **amennyiben a többségi fél már előzetesen rendelkezett** valamilyen szintű **magyar nyelvtudássa**l, akkor **szinte törvényszerűen a magyar vált a házastársak közötti kommunikáció nyelvévé** már a kezdetektől. A családon belüli kommunikáció domináns nyelve abban az esetben is általában a magyar lett, ha a többségi fél előzőleg egyáltalán nem

beszélt magyarul (pl. az ország kizárólag románok által lakott részéről származik). Vagyis egyrészt a román fél ilyen esetekben is megtanult magyarul, egyes esetekben a házastársak közötti kommunikáció nyelve is változott időben, a gyermekeknél pedig már a magyar dominanciája érvényesült (több gyermek esetében egymás között magyarul beszéltek, magyarul jobban beszéltek stb.). Kolozsváron és Marosvásárhelyen igazából a gyermekek magyar nyelvtudása volt a kérdéses.

Általános tapasztalat, hogy **a vegyes családokban igen ritkán sikerül elérni a gyermekek kiegyenlített kétnyelvűségét**: nem jellemző, hogy a gyerekek ugyanolyan mértékben sajátítsák el mindkét nyelvet. Ennek egyik oka értelemszerűen a tágabb társadalmi környezet, másrészt a szülőknek a gyermeknevelésben vállalt szerepei eltérőek. **A gyermekek nyelvi szocializációjában általában az édesanya szerepe fontosabb.** További szempont, hogy **az iskola megkezdésétől a család valójában elveszti a gyermek nyelvhasználata fölött az ellenőrzést.** Ez azt jelenti, hogy a gyermek domináns nyelve szinte törvényszerűen az oktatás nyelve lesz, nagymértékben függetlenül az előzetes nyelvi szocializációtól. Ez abból adódik, hogy **az iskola a baráti társaság etnikai összetételét is meghatározza**, a szülők azon igyekezete, hogy más (az oktatás nyelvével ellentétes) szabadidős tevékenységeket szervezzenek (sport, cserkészet, egyházi tevékenység stb.) pedig rendre megbukik.

Dél-Szlovákiában a helyzet összetett. Egyrészt kétségtelen, hogy **a szlovák és a magyar nyelv közötti aszimmetria mélyebb, mint Erdélyben.** Ez abban nyilvánul meg például, hogy azok a szlovák partnerek, akik előzőleg nem tudtak magyarul, még deklaratív szinten sem állították, hogy törekednének a magyar nyelv elsajátítására. Ők akár masszívan magyar többségű településen, (dominánsan) magyar családban sem érezték fontosnak, hogy megtanuljanak magyarul, ami természetesen azzal függ össze, hogy a család és a tágabb környezet mintegy magától értetődően biztosította számukra a szlovák nyelvhasználat kizárólagosságát. Ugyanakkor az is megfigyelhető volt, hogy kizárólag a szlovák többségű településeken született interjúalanyok vagy házastársak nem beszélnek magyarul, míg akik Szlovákia magyarok által lakott részein nőttek fel, mégiscsak megtanultak magyarul (ami Erdélyben például egyáltalán nem törvényszerű).

Általános azonban, hogy **a vegyes házasságban élő szlovákok a család minden tagjával szlovákul kommunikálnak** (akkor is, ha beszélnek magyarul), a párok többsége szlovákul beszél egymással. A szlovákoknak így csupán ahhoz kell alkalmazkodni, hogy

a magyar fél a gyermekek számára biztosítsa a magyar nyelv elsajátításának lehetőségét. Így **a tudatos nyelvhasználat kizárólag a gyermekekkel való kommunikációban érvényesül.** Itt azonban a tudatos nyelvhasználat volt jellemző, illetve az arra való törekvés, hogy a gyermekek elsajátítsák a magyar nyelvet. **Ez a magyar fél részéről jelentős mértékű odafigyelést igényel**t, lévén a párok egymás között a többségi nyelvet használják, a magyar fél a családban pedig csak a gyermekeivel tud az anyanyelvén beszélni. Ez azonban az esetek nagyobb hányadában valósult meg a szlovákiai, mint az erdélyi interjúalanyok között, ahol kevésbé volt jellemző a tudatosság (vagyis Kolozsváron „természetesebb" módon csúszott el teljesen román, Sepsiszentgyörgyön pedig magyar irányba). A szlovák nyelvismeret a legtöbb családban magasabb szintű, és gyakran külön odafigyelést igényel, hogy a gyermekkel ne váltsanak át szlovákra:

> *„aztán sokszor észreveszem magam, hogy én is szlovákul mondom. Oda kell figyeljek, hogy magyarul beszéljek vele. De magyar meséket olvasunk mostanában, meg magyar meséket nézünk."* (szlovákiai magyar nő)

Az eredmény sok esetben természetesen valamiféle **kevert/hibrid nyelvhasználat**, amely az interjúalanyok számára nem tűnik problematikusnak, sőt helyenként értékként tételeződik, azonban az erősen purista magyar nyelvhasználati normák által (és a homogén magyar társadalmi és intézményes terekben) stigmatizált. Ez egyben azt vetíti előre, hogy ezekben a magyar társadalmi terekben **az ilyen „hibrid" szlovákiai magyar nyelvhasználók nagy esélyel kudarcot vallanak majd magyarságuk elismertetésében**:

> *„..olyan beszélgetés volt otthon, hogy példát mondok: magyarul elkezdtük, szlovákul befejeztük. Szlovákul elkezdtük, magyarul befejeztük. Vegyes beszélgetés volt. Nem volt így megmondva, hogy szlovák vagy magyar. Ilyen problémák soha nem voltak."* (szlovákiai magyar férfi)

A vajdasági interjúalanyok mindegyike a kétnyelvűség fontosságát hangsúlyozta, és **a családok többségénél** valóban **vegyes nyelvhasználat érvényesül: a párok saját anyanyelvükön kommunikálnak a gyermekeikkel.** Ugyanakkor itt is jellemző, hogy a család kommunikációs nyelve (ahogy a szülők egymás között beszélnek) inkább a szerb és a szerb ajkú szülő nem minden esetben beszéli a szerbet. Szemben Szlovákiával és Erdélyben a kolozsvári és marosvásárhelyi helyszínnel, **a magyarul nem beszélő többségiek igyekeznek elsajátítani a magyar**

nyelvet. Az is jellemző, hogy a vegyes párok egymás mellett tökéletesítették a (szerb és magyar) nyelvtudásukat. A hétköznapi beszélgetésekben jellemző a vegyesség, azonban az is, hogy komolyabb mondanivaló esetében mindenki az anyanyelvét preferálja. **A szlovákiai példával ellentétben a kétnyelvűség itt** nem vegyes nyelvhasználatot jelentett, hanem **arra való törekvés**t, **hogy a gyermek mindkét nyelv esetében magas szintű kompetenciát érjen el**, és jellemző volt az ezzel kapcsolatos magas fokú tudatosság:

> *„Kontrolálni kell. A gyerekek tudnák megmondani, hogy ez nem könnyű. Én mint magyar, hát azért néha elfáradok, hogy most, hogy szólalok meg, hogy mit is tanulunk, hogy mit is mondhatok. Káosz van, és ugyanúgy a gyerekeknél is káosz van. Most plédául a tabletot tesszük félre, mert már látom, hogy az angol már erősebb, mint a magyar vagy a szerb. És akkor nézzünk szerbül rajzfilmet, akkor az erősödik, majd azt félretesszük és nézzük magyarul, mert akkor az erősödik."* (szabadkai magyar nő)

> „Nő: *Oda kell figyelni, hogy ne legyen dadogás, hogy ne legyen frusztrált, ne legyen problémája a játszótéren. Mert azok a gyerekek, akik csak egy nyelvet beszélnek, azok ki tudják fejezni magukat, és ha problémájuk van, akkor azt mondja, hogy bocsi, ne haragudj, ez az enyém. Míg a gyerek, aki három nyelvet beszél, leblokkol…*

> Férfi: *És nem tudja melyik nyelven szólaljon meg. Ez mind benne van…"* (zentai páros interjú)

A magyarságnak, illetve a magyar nyelvnek Kárpátalján a legnagyobb a presztízse, és az ukrán partnerek attitűdje általában nagyon pozitív ebbe az irányba. Jellemző, hogy az ukránok nagyon szeretnének magyarul tudni, és itt a magyarországi kiköltözés, a magyar állampolgárság lehetősége, és a jobb megélhetés explicit módon felmerült mint motiváló tényező. Többen jelezték, hogy jártak magyar tanfolyamra, és a környezet által is próbálják elsajátítani a nyelvet.

Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy **Ungvár** esetében **egy dominánsan ukrán/szláv nyelvű nagyváros**ról beszélünk, **ahol a magyar nyelvnek való kitettség minimális,** és **a magyar nyelvűség fenntartása a vegyes családokban** meglehetősen **problematikus.** A vegyes házasságban élő ukrán fél így valójában jellemzően nem beszél jól magyarul. A magyart nehéz nyelv-

nek tartják. A magyar fél szempontjából ez a helyzet gyakran mint hátrány jelenik meg, például olyankor, amikor a magyarul gyengén beszélő ukrán partner lehetetlenné teszi, hogy kiköltözzenek Magyarországra:

> *„Szóval nálunk az a helyzet, hogy ő is, akar vagy nem, de rárágad. Szóval, ha én két évvel ezelőtt megtehettem magamnak azt, hogy kibeszélem őt előtte valakivel, akkor ma már ez nem sikerül. Ma már mindig rám néz, azt mondja, figyelj ide, tudom jól, hogy te miről beszélsz. Szóval ő, ő érti már rendesen érti. Írni nem nagyon, tanítgatom, de beszélni szóval már egyedül, mert múltkor Budapestről jött haza. Megtudta magának venni egyedül a vonatjegyét, átszállt a vonaton, Nyíregyen is leszállt, szóval tök jól elvan. És nem is gondoltam volna, hogy ilyen hamar egy olyan ember, aki, aki jóformán soha nem hallotta a magyar nyelvet, és belecsöppen."* (magyar nő, Ungvár)

Iskolaválasztás

A gyermekek etnikai szocializációja szempontjából kulcstényező az iskolaválasztás. Jellemző, hogy **ez határozza meg a gyermek domináns nyelvhasználatát**, illetve **elindítja** a gyermekeket **a többségi vagy kisebbségi intézményes integráció világába.** Érdemes kiemelni, hogy az interjús vizsgálatban az iskolaválasztás kvótaképző szempont volt, vagyis a gyermekeiket magyar és többségi iskolába járatókat egyaránt megkérdeztünk.

Erdélyben jellemző, hogy a vegyes családok a helyi többség nyelvén oktató iskolát választanak a gyermekeik számára. Így Kolozsváron és Marosvásárhelyen a gyermekek többsége román nyelven tanul, ugyanakkor (egyéb, mennyiségi elemzésre is támaszkodó kutatások szerint) jelentős a gyermekeiket magyar intézményekbe íratók aránya is. Ezeken a településeken **szintén jellemző stratégia, hogy a szülők előbb magyar óvodába, később román tannyelvű iskolába íratják a gyerekeiket.** A magyar tannyelvű oktatásból románba való váltás meglehetősen gyakori, az ellenkezőjére viszont nagyon ritkán kerül sor.

A román oktatás mellett felhozott **leggyakoribb érv, hogy magyar tannyelvű iskolában tanulni nagyobb erőfeszítést igényel** a gyerekek részéről, mert **több órájuk és több vizsgájuk** is **van.** Egy másik magyarázat, hogy – mivel a román nyelvet mindkét szülő beszéli – így mindkét szülő figyelemmel kísérheti a gyermek tanulmányi előmenetelét.

Több családban konfliktusos helyzetként jelent meg az iskolaválasztás, hisz mindkét szülő tudatában volt annak, hogy ezzel magyar vagy román irányba indítja el a gyermekét:

> *„Ovidiu azt mondta, hogy írassuk a gyermeket magyar csoportba az óvodába, majd aztán román iskolába. Azt mondta, hogy ha románokkal fog járni egy iskolába, jó lenne, ha ortodox lenne. Beleegyeztem, legyen úgy, mondtam. Közben úgy látszik, talán már akkor is sejtettem, hogy rendben, most elérem, hogy legalább magyar óvodába járjon. Később majd kiharcolom, hogy magyar iskolába járjon. Úgy is lett."* (marosvásárhelyi magyar nő)

Szlovákiában a magyar fél a szlováknál általában **nagyobb jelentőséget tulajdonít az iskolaválasztásnak.** Számukra a szlovák iskolaválasztás nem mint a magyar kultúra elleni bástya jelent meg, hanem **pragmatikus érvek dominálnak**, **mint** például **az iskola közelsége.** Azokon a településeken, ahol csak magyar vagy csak szlovák nyelvű oktatás van, **a kínálat hiánya mintha megkönnyítené a szülők döntését**, és eleve elrendeltként tünteti fel az iskolaválasztást. A főként nagyobb településeken, **ahol nagyobb a kínálat, az iskolák színvonala a döntő szempont**. A magyarok szempontjából az iskolaválasztásnak a magyar nyelv és identitás újratermelése szempontjából is jelentősége van. Ők – gyakran a szlovák partnerrel ellentétben – az oktatás nyelvére koncentrálnak a döntés megvitatásakor. A vegyes házasságból származó gyermekek összességében arányosan járnak szlovák tannyelvű iskolába. **A magyar iskola választása általában a magyar anyák esetében reális opció**, hisz általánosan elfogadott, hogy a gyermekek nevelésében és a tanulás elősegítésében nekik van döntő szerepük.

Szerbiában az óvodai, bölcsődei oktatás és nevelés **nyelve szerb**ül folyik, viszont **a nemzeti kisebbségek számára anyanyelven**, illetve **kétnyelvűen is megvalósítható. A megkeresett családok többsége vegyes óvodai csoportba íratta gyermekét**, ezzel is kitolva az oktatás nyelvének kiválasztását. **Az általános iskolai oktatás nyelve** az, **ami határozottan kijelöli a gyermek későbbi oktatási útvonalát**, és egyben hatással van későbbi közösségi kapcsolataira, ami komoly dilemmaként jelent meg azoknál a szülőknél, akik még nem hozták meg a döntést.

Kárpátalján az Ukrajnában kialakult helyzet egyértelműen a magyar intézményválasztásnak kedvez az ukránnal szemben.

„Feleség: *Nekem tetszik, amikor az embereknek több választási lehetőségük is van. (...) Sok ilyen többnyelvű embert látok, akik nem csak és kizárólag a sajátjukat ismerik.*

Férj: *Pont ezért próbálunk mi is (nyelvi) lehetőségeket adni a gyerekünknek.*

Feleség: *Szeretnénk ösztönözni, hogy magyar iskolába menjen, hogy igyekezzen tanulni.*

Férj: *Majd ha nagy lesz, választ magának (nyelvet).*

Feleség: *Igyekszünk társalogni vele, ő válaszolgat ugyan, de még nehéz neki. Így aztán többet beszél ukránul. Van azonban egy tanítónő, akihez járatjuk, ő kizárólag magyarul beszélget vele, és persze az oviban is ösztönzik erre. Sok mindent megért, már ez is előny. Szeretnénk, és persze ha lesz később lehetősége egyetemre menni Magyarországon, én támogatnám.*" (páros interjú, Ungvár)

– *„A férjem teljesen, és az ő családja is abszolút, 100 százalékosan támogatott, tehát nem is vártam ilyen reakciót. Gondoltam, hogy fogja ellenezni. Mert jövőben, hát lehetséges, hogy azért mégiscsak a gyermekeink nem Ukrajna területén fogják a további sorsukat. Tehát én nem látom, hogy itt lenne nekik valamilyen jövőjük.*

K.: *Milyen szempontjaid voltak iskolaválasztásnál?*

– *Hát, hogy közel legyen, egyértelmű, és hogy magyar nyelvű legyen.*" (magyar nő, Ungvár)

Ugyanakkor **a magyar nyelvű intézményhálózat elérhetősége, befogadóképessége,** illetve **a szülők személyes tapasztalatai,** illetve az, **hogy melyik szülő tanul** majd **otthon a gyermekkel** (általában az anya), **felülírhatja ezeket a trendeket.** A befogadóképesség leginkább az ungvári magyar nyelvű óvodai csoport kapcsán jelent meg. Itt többen jelezték, hogy akaratuktól függetlenül nem tudtak bekerülni ebbe az intézménybe. Azt is problémaként említették, hogy a magyar csoport valójában nem alkalmas a magyarnyelv-elsajátítás támogatására, mert az óvónők ukránul beszélgetnek a gyerekekkel, és sok az ukrán gyerek.

Összefoglaló

Az elmúlt évtizedekben a családi együttélés mintái átalakultak, a családformák pluralizálódtak Európában, és a külhoni magyar társadalmakban. A kilencvenes évektől kibontakozó gazdasági-társadalmi változások a demográfiai folyamatokon keresztül a családformálódási gyakorlatokat is érintették; mindez a csökkenő házasodási és termékenységi tendenciákban, a válások számának növekedésében, a gyermekvállalási életkor kitolódásában érhető tetten, és a legtöbb európai országhoz hasonlóan a határon túli magyar régiókban is megfigyelhető, ámbár eltérő mértékben.

Az egyes népszámlálásokat vizsgálva, illetve a különböző korúakat összehasonlítva mind a négy kisebbségi magyar közösség esetében megfigyelhető a megvalósított és befejezett termékenység csökkenése. Ez alól a vajdasági magyarok tekinthetők részleges kivételnek, ahol azonban a befejezett termékenység már az 1951 előtt született nők (2011-ben a 60 év fölöttiek) esetében is jóval az egyszerű reprodukcióhoz szükséges szint alatt volt.

Tágabb, összehasonlító perspektívában a többség és a kisebbségi magyar közösségek termékenységi magatartása nem különbözik radikálisan. Ez akkor válik világossá, ha olyan társadalmi szempontból marginalizált(abb) kisebbségi népességek termékenységi magatartását is megvizsgáljuk, mint például a kelet-európai romák.

Miközben a magyar kisebbségek és a többségi népességek termékenységi magatartása között a különbség nem radikális, az elemzés azt is kimutatta, hogy a nemzetiségi hovatartozás szignifikáns módon hat a gyermekvállalásra. Jellemző tendencia, hogy a magyarok termékenysége a többségi népesség alatt maradt, azonban az is jellemző, hogy ezek a különbségek időben csökkentek, vagy akár meg is fordultak. Így Erdélyben a 2011-es népszámlálás szerint az 1961 után született nők esetében a termékenység kis mértékben magasabb a magyarok, mint a románok esetében. Vajdaságban szintén a 2011-es népszámlálás szerint ugyancsak az 1961 után születetteknél a különbségek markánsabbak. Itt egyértelműen kijelenthető, hogy a magyar nők termékenysége immár magasabb, mint a szerbeké. Kárpátalja és Szlovákia esetében a többségi népesség termékenysége egyértelműen magasabb, azonban a különbségek itt is csökkennek.

Ezt a képet nagyban árnyalja az a többváltozós elemzés, amit (a rendelkezésre álló adatok birtokában) Erdély, Szlovákia és Kárpát-

alja vonatkozásában tudtunk elvégezni. Ebben a vonatkozásban az első fontos megállapítás, hogy az iskolai végzettség, illetve a (falusi-városi) lakhely még mindig a termékenységi magatartás legfontosabb meghatározói. A magasabban iskolázott és városi népesség megvalósított és befejezett termékenysége tendenciaszerűen alacsonyabb mind a három területen. A falu-város és az iskolai végzettség szerinti különbségek jóval nagyobbak, mint a nemzetiség szerintiek. Ebből az is következik, hogy a magyar népesség településtípus és iskolai végzettség szerinti megoszlásai is nagyban befolyásolják a termékenységi különbségeket. Úgy fogalmazhatunk, hogy a magyarok – (relatíve) marginális helyzetük alapján – termékenysége magasabb kellene, hogy legyen a többségi népességeknél (miközben nem az).

Ha a négy kisebbségi magyar közösséget elemezzük, ezek közül egyértelműen a szlovákiai magyarok termékenysége a legmagasabb. Itt az 1971 előtt született generációk esetében ez az érték még meghaladta az egyszerű reprodukcióhoz szükséges szintet.

A kérdőíves adatfelvétel alapján, melynek célcsoportját a 18–49 éves határon túli magyarok képezték, az együttéléssel, házassággal kapcsolatban először is elmondható, hogy a nők élettársi kapcsolatuk létesítésekor fiatalabbak, mint a férfiak (átlagosan kb. 2,5 évvel). Az idősebb korcsoportba tartozó válaszadók, illetve a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők később létesítenek párkapcsolatot, mint a fiatalabbak, és mint az alacsony végzettséggel rendelkezők. A négy régió közül a legfiatalabban Kárpátalján, majd Erdélyben és Felvidéken, a legidősebben Vajdaságban létesítettek párkapcsolatot a megkérdezettek, egyéb szignifikáns területi különbség nem mutatható ki. Hasonló tendencia figyelhető meg a házasságkötések időzítésében, ugyanakkor az első házasságkötés mind a nőknél, mind a férfiaknál átlagosan közel 2 évvel korábban valósult meg, mint ahogy azt ideálisnak gondolják a válaszadók. Az eredmény feltehetően a minta megoszlásának köszönhető, hiszen a megkérdezettek fele 35 év alatti, emellett 53 százalékuk házas, és ők inkább a 35 évnél idősebb korosztályhoz tartoznak.

A megvalósult gyermekvallás és a családtervezés vonatkozásában megtudtuk, hogy a gyermekvállalás szempontjából ideális életkort a nők átlagosan 25,5, a férfiak átlagosan 28,4 évben állapították meg. Az első gyermek születésének ideális időpontjaként a nők a 24,1 évet, míg a férfiak a 26,8 évet mondtak átlagosan.

Az átlagos gyerekszám a gyermekkel rendelkezők között 1,8, ez esetben nem találtunk szignifikáns különbséget a régiók között. Az idősebb korosztályhoz tartozók átlagosan több gyermeket nevelnek, mint a fiatalabbak, amelyek még propagatív időszakban

vannak. Az iskolai végzettség és a megszületett gyermekek kapcsolata egy U-hoz hasonló alakú görbét mutat, azaz a legmagasabb gyermekszám a legalacsonyabb végzettséggel rendelkezők és a diplomások körében jellemző, vagyis a gyerekszám átlaga a legalacsonyabb végzettségűek esetében a legmagasabb, a diplomások mindjárt ezután következnek. A tervezett gyermekek átlagos száma a felsőfokú végzettségűek esetében mutatja a legmagasabb értéket. Összességében a tervezett gyerekszám 2,12, az ideálisnak tartott gyerekszám ennél magasabb, átlagosan 2,4.

A gyermekvállalás megvalósulása szempontjából a válaszadók legfontosabbnak a megfelelő partnert tartották, ezt követik olyan materiális szempontok, mint a megfelelő lakáskörülmények, majd pedig az anyagiak és a munkahely megléte. Ezekhez képest kevésbé fontosnak ítélték meg az intézményes kereteket. A gyermekesek körében a további gyermekvállalásban kiemelkedő a jövő megítélése. A legtöbben a bizonytalan jövőre, az állami támogatások elégtelenségére utaltak, mint olyan akadályok, amelyek a gyermekvállalás útjában állnak.

A további gyermekvállalás elmaradása okaként a nők a várandósság, a szülés nehézségeit, a gyermekgondozással járó fizikai, idegi megterhelést említették a leggyakrabban, a férfiak társuk ellenkezését, szabadidejük megőrzését és párkapcsolatuk stabilitását említették.

Akiknek nem volt gyermekük, a gyermekvállaláshoz legfontosabbnak vélt tényezők közül a stabil és kielégítő párkapcsolatot, a munkahely biztonságát és a megfelelő lakáskörülményeket említették a legnagyobb arányban. A lakáskörülményeket a fiatalabbak, míg az államtól várt anyagi támogatásokat az idősebbek jelölték meg nagyobb gyakoriséggal. A gyermekvállalás hatásaként a nők inkább számítanak a munkahelyi kilátásaik romlására, a férfiak nagyobb arányban gondolják, hogy javulni fog a boldogságuk és elégedettségük.

A vegyes házasságban, illetve párkapcsolatban élőkkel készült interjúk arra világítottak rá, hogy a többségi népességek (románok, szlovákok, szerbek, ukránok) részéről meglehetősen nagymértékű tolerancia mutatkozik a házasságpiacon; ugyanakkor a többségi fél, azáltal, hogy elvárja a többségi nyelv ismeretét és használatát a családban, a vegyes házasságban élők asszimilációjára törekszik.

Kisebbségi létben, a párkapcsolatok formálódásában kiemelt szerepe van a kisebbségi intézmények struktúrájának. A sűrű intézményi hálók teremthetik meg ugyanis azokat a társadalmi tereket, amelyek a vegyes házasságok ellen ható, lokális házassági piacokként működhetnek.

A vegyes családokon belüli nyelvi szocializációt illetően az a tapasztalat, hogy ritkán sikerül elérni a kiegyenlített kétnyelvűséget,

főleg a gyermekek esetében. Ebben kiemelt szerepe van annak is, hogy az iskolába járással kezdődően a család lényegében már nem gyakorol kontrollt a gyermek nyelvhasználata fölött, ezt a szerepet ugyanis az iskola veszi át. Ebből kifolyólag az oktatási intézmény-választás nagymértékben meghatározza a gyermekek domináns nyelvhasználatát, illetve elindítja a gyermekeket a többségi vagy kisebbségi integráció útján.

Források

Badis Róbert: *Demográfiai folyamatok és etno-kulturális reprodukció vizsgálata a vajdasági magyarok körében. Identitás Kisebbségkutató* Műhely: Zenta, 2017.

Gyurgyík László – Kiss Tamás: *Párhuzamok és különbségek. A második világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése.* EÖKIK: Budapest, 2010.

Gyurgyík László: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében.* Kalligram Kiadó: Pozsony, 2004.

Kiss Tamás – Barna Gergő: *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében.* Nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Kolozsvár, 2011.

Kiss Tamás – Székely István Gergő – Toró Tibor – Bárdi Nándor – Horváth István (ed.): *Unequal Accommodation of Minority Rights. Hungarians in Transylvania.* Palgrave Macmillan: Cham, Switzerland, 2018.

Kovács Marcell: *Mikrocenzus, 2016. 3. Demográfiai adatok*. Központi Statisztikai Hivatal: Budapest, 2017.; letöltés helye: https://www.ksh.hu; letöltés ideje: 2019. 09. 19.

Murinkó Lívia – Rohr Adél: Párkapcsolat, házasságkötés In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről.* KSH Népességtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2018.

Szilágyi N. Sándor: Az asszimiláció hatása a népesedési folyamatokra. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben.* Kriterion – RMDSZ Ügyvezető Elnökség: Kolozsvár, 2004. 157–235.

Szilágyi N. Sándor: Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról, különös tekintettel az asszimilációra. *Magyar Kisebbség,* 2002. 7, 4.

Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Erőss Ágnes: A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmerés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 2018. 5, 3. 7–31.

Varga E. Árpád: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán. *Regio*, 2002. 13, 1. 171–205.

Internetes források:

Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat

Infostat Slovakia: http://www.infostat.sk

KSH népszámlálási adatok 1990, 2001, 2011.: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/

Minnesota Population Center. *Integrated Public Use Microdata Series, International: Version 7.1* Ukraine 2001; Romania 2002, 2011. Minneapolis, MN: IPUMS, 2018.: https://international.ipums.org/international/

Statistical Office of Republic of Serbia: https://www.stat.gov.rs

NPKI | Nemzetpolitikai Kutatóintézet

www.npki.hu